

A/394

58 lk

PEDAGOOGIKA
ARHIIVMUSEUM
FOND K 44678

(56 lk + lk 1a ja 2a)

TALLINNA PEDAGOOGIKAÜLIKOOL
Kasvatusteaduste teaduskond
Alghariduse osakond

SISUKORD

SIHETÄHTSIK

1. PÄEVALGUSTUS JA PÄEVALGUSTUSKOHALDUS	13
1.1. PÄEVALGUSTUS	13
1.2. PÄEVALGUSTUSKOHALDUS	14
1.3. PÄEVALGUSTUSKOHALDUSE KÄSIRAHA	15

Mirjam Leirost

HARIDUS JA ALGKOOL EESTI VABARIIGIS
1918-1940

2. HARIDUS JA ALGKOOL EESTI VABARIIGIS 1918-1940	27
2.1. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	27
2.2. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	28
2.3. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	29
2.4. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	30
2.5. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	31
2.6. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	32
2.7. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	33
2.8. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	34
2.9. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	35
2.10. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	36
2.11. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	37
2.12. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	38
2.13. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	39
2.14. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	40
2.15. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	41
2.16. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	42
2.17. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	43
2.18. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	44
2.19. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	45
2.20. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	46
2.21. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	47
2.22. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	48
2.23. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	49
2.24. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	50
2.25. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	51
2.26. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	52
2.27. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	53
2.28. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	54
2.29. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	55
2.30. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	56
2.31. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	57
2.32. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	58
2.33. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	59
2.34. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	60
2.35. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	61
2.36. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	62
2.37. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	63
2.38. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	64
2.39. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	65
2.40. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	66
2.41. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	67
2.42. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	68
2.43. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	69
2.44. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	70
2.45. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	71
2.46. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	72
2.47. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	73
2.48. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	74
2.49. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	75
2.50. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	76
2.51. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	77
2.52. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	78
2.53. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	79
2.54. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	80
2.55. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	81
2.56. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	82
2.57. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	83
2.58. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	84
2.59. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	85
2.60. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	86
2.61. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	87
2.62. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	88
2.63. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	89
2.64. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	90
2.65. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	91
2.66. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	92
2.67. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	93
2.68. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	94
2.69. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	95
2.70. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	96
2.71. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	97
2.72. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	98
2.73. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	99
2.74. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	100
2.75. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	101
2.76. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	102
2.77. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	103
2.78. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	104
2.79. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	105
2.80. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	106
2.81. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	107
2.82. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	108
2.83. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	109
2.84. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	110
2.85. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	111
2.86. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	112
2.87. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	113
2.88. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	114
2.89. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	115
2.90. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	116
2.91. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	117
2.92. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	118
2.93. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	119
2.94. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	120
2.95. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	121
2.96. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	122
2.97. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	123
2.98. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	124
2.99. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	125
2.100. Haridus ja algkool Eestis 1918-1940	126

Juhendaja: dots. M. Tilk

SISSEJUHATUS

SISUKORD

SISSEJUHATUS

1. PILK KULTUURI JA HARIDUSE ÜLDISELE ARENGULE EESTIS KUNI 1918. AASTANI	3
1.1 Esimene etapp	4
1.2 Teine etapp	6
1.3 Kolmas etapp	7
2. HARIDUSE JUHTIMINE, SUUNAD JA ARENG OMARIIKLUSE TINGIMUSTES	9
2.1 Eesti Vabariigi (1918-1949) haridusministrid ja nende tegevus	12
2.2 Tähelepanekud haridustöö arengu kohta 1918-1940	23
3. ALGKOOL OMARIIKLUSE TINGIMUSTES 1918-1940	27
3.1 Algkooliõpetajate ettevalmistamisest ja täiendõppest iseseisvuse aastail	27
3.2 Õppetööst kodanliku Eesti algkoolis ja õppeplaanid	32
3.3 Algkooliõpikud iseseisvas Eestis	45
3.4 1918-1940. aastate tähtsus algkoolidele	51
KOKKUVÕTE	53
KASUTATUD KIRJANDUS	54
SUMMARY	56

SISSEJUHATUS

Haridus on aastakümnete vältel olnud eesti rahvuskultuuri üks olulisemaid ilminguid. Seades oma eesmärgiks põhiliselt elanikkonna mitmekülgse hariduse edendamise, rahva vaimse arendamise ja kõlbelise kasvatamise, etendasid arvukad algkoolid tähtsat osa eestlaste kui rahvuse kujunemisel ja emakeelsete algteadmiste andmisel teejuhtidena igakülgssesse haridusellu. Sugugi vähemat rolli ei etendanud algkoolid ärkava rahvuse hoiakute kujunemisel. Siit sai läbi aegade tuge ja innustust tema rahvuslik eneseteadvus, püüd iseolemisele ja enesemääramisele. Sellepärast on mõistetav, miks 1940. aastal uus võim likvideeris ja asendas kehtiva koolikorralduse uue riikliku haridussüsteemiga.

Eestimaa on oma sisulises taasiseseisvumises seadnud eesmärgid leida kultuurielu ja haridusega seotud probleemidele uusi lahendusi, mis vastavad tänapäeva kõrgeltarenenud tsiviilühiskonna nõuetele. Sellepärast on väga tähtis tunda ja teada möödunut. Tihti on unustatud vana ja läbiproovitu parem kui kasutusele võetud uus. Tõsi, meie majanduslik olukord on praegu tihti veel raske, sageli häirib meid kohaliku võimu hoiak - äriliste huvide esiplaanile seadmine haridustegevuse traditsioonide kahjuks. Jääb vaid loota, et need nähtused on ajutised.

On põhjust rõõmu tunda sellest, et Eestis on siiski hakatud jälle püüdlema huvi ja tahtega haridustöö ammuste traditsioonide poole. Tuletatakse meelde, otsitakse ja avaldatakse vanu mälestusi ja meenutusi. Püütakse leida unustatud vana, et seada riik jälle kindlatele rahvuslikele alustugedele.

Muidugi kaasaegsete vormide otsingutel tuleb lähtuda tänapäeva oluliselt muutunud tingimustest ja vajadustest - kõike ei saa ja pole mõtet taas elustada. Tegijal juhtub ju mõndagi ja kasulik oleks juba tehtud vigadest õppust võtta, mitte aga neid

korrata. Nende püüdluste realiseerimisel on aga kahtlemata oluliseks abiks minevikukogemused, sealhulgas need, mida omandati haridustöö hoogsa tõusu tingimustes Eestis aastail 1918-1940.

Rääkides kogemustest, ei saa me mööda minna inimestest, kes olulist osa etendasid tollases hariduselus. Kõik alljärgnev on sellepärast pühendatud ka neile ja sellele ajastu vaimule, mille osa hariduse ideede propageerimisel ja ellurakendamisel Eestis on raske ülehinnata.

Käesolevas töös on lähema vaatluse alla võetud faktiline ja statistiline materjal ja on proovitud neid numbreid ja raame veidi avada ja mõtestada, vaagida tehtut ja kogetut, aga mitte mingil juhul ei leiutata siin "jalgratast", mis niigi juba olemas on. Eesmärgiks on seatud rahva vahetule osalusele rajatud hariduse käsitus. Kokku võttes - see on lehekülg eesti kultuuri ja hariduse ajaloost, mis kätkeb endas teavet, mõtlemisainet, miks ka mitte põhimõttelist eeskuju hariduse tänapäevaseks korraldamiseks. Esituslaadilt peaks alljärgnev sobima mitte üksi haridusega tegelevatele isikutele vaid ka laiemale huviliste ringile.

Töö koostamisel on kasutatud mitmesuguseid allikaid - arhiividokumente, statistikaandmeid, perioodikas avaldatud rohket materjali, ka tollases haridustöös osalenute mälestusi, arvamusi ja hinnanguid.

Lähtudes aga sellest, et tegemist on väga mitmepalgelise ja dünaamilise ainevallaga, milles kõikide asjaolude täpne fikseerimine ja analüüs on sageli keerukas, siis ei ole käesolev töö sugugi lõplik, vaid seda on kindlasti võimalik jätkata ja süvendada.

Täna juhendajaid A. Kitse ja M. Tilka, kes abistasid algandmete kogumisel, nende valimisel ja osalesid töö lõplikul viimistlemisel.

1. PILK KULTUURI JA HARIDUSE ÜLDISELE ARENGULE EESTIS KUNI 1918. AASTANI.

Haridustöö areng Eestis aastail 1918-1940 tugines paljuski ajaloolisele traditsioonile ja kogemusele, mille juured ulatuvad kaugemale ajalukku. On ju haridus kõige avaramas mõttes põlvkondadevahelise järjepidevuse kandjana, teadmiste, kogemuste ja oskuste edastamise viisina alati eksisteerinud. Samuti on väga suurt rolli mänginud esteetilis-kasvatustlikud rahvuslikud elemendid - rahvakunst, -laul ja -tants. Hariduse teatud ilmingutest võiks kõnelda siiski vaid alates sealt, kus tekkis süstemaatiline kooliharidus, mis hakkas meie aladel teatavasti välja kujunema 17. saj. teisel poolel.

Fr. Puksoo poolt esitatud andmetest on teada, et esimene rahvakool Eestimaal rajati 1650. aastal Noarootsis elavate rootslaste tarbeks (ARENG, 1934, nr. 3, lk. 42.). 1688. aastal oli Eesti- ja Liivimaal (ligikaudu praegusel Eesti alal) juba 40 rahvakooli. Vähem kui sajandi möödudes (1765.a.) oli 460 000 eesti talupoja kohta ligi 600 küla- ja kihelkonnakooli (ANDRESEN, L. Eesti rahvakooli vanem ajalugu. Tln. 1991. lk. 39, 52.).

Nii kooli kui ka koolivälise õpetuse ja kasvatuse korraldamisel maarahva hulgas oli suuri teeneid kirikul. Kirikulaulu viljelemine ja lugemisoskuse edendamine eesti talupoja paljudes põlvkondades pärineb sealt. Ja eks olnud kiriklik leergi teatud mõttes hariduse ja kasvatuse organiseeritud vormiks, mille tegid läbi kõik elluastujad.

Kõike seda silmas pidades saame arvestatavast rahva kultuuri- ja haridustaseme tõstmisele suunatud sihipärasest liikumisest rääkida siiski alates möödunud sajandi 60. aastatest seoses sellekohaste seltside ja koolide tekkega. Sealt alates kuni iseseisva Eesti Vabariigi loomiseni, seega enam kui poole sajandi vältel, tegi haridustöö siinmail läbi keeruka, kuid tulemusrikka arengu. Sellel teel oli vaimustatud entusiasmi ja hoogsaid tõuse, kuid oli ka tagasiminekuid, mida kutsusid esile nii tsarismi surve, saksa mõisnike sageli negatiivne hoiak kui ka haridustegelaste omavahelised hõõrumised.

Üldjoontes võib eestlaste haridusliku tegevuse kujunemise ja esialgse arengu aastakümneid jagada kolme etappi.

1.1 ESIMENE ETAPP

Esimene neist haarab enda alla ajavahemiku 19. sajandi 60. aastaist kuni käesoleva aastasaja alguseni.

Kõrgema emakeelse rahvakooli asutamise kava, milleks loodi ka üle-eestiline komiteede võrk, eesti esimene üldlaulupidu, eestikeelse ajakirjanduse teke jt. suurüritused kinnitasid maarahva, esmajoones tekkivate pärisperemeeste ja eesti soost linnaelanike tungi hariduse ja kultuuri poole. Selle protsessi aluseks olid kindlasti 19. sajandi keskpaiga agraarreformid, talurahva liikumisvabaduse avarumine 1860. aastate algul ja alanud tööstuslik tõus linnades. Tekkivate kultuuriseltside tegevus näiteks oli selgelt rahvusliku hoiakuga, nad kujunesid vastupanukoldeiks mistahes katsete suhtes eestlasi ümberrahvustada. 1869. aastaks oli kogu maal juba 40 laulu- ja mänguseltsi, sai teoks üle-eestiline juubeli- ja tänulaulupidu, milles osales üle 800 laulja ja enam kui 15 000 pealtvaatajat /KOMPUS, H. Eesti kunst ja ühiskond ärkamisajast iseseisvuseni - Soome-Ugri II Hariduskongress. Tln.-s. 19-21.06.1924, lk.188, 191/.

1.2. TÄHNE ETAPP

1880.aastate teisest poolest alates, kui tsaarivalitsus läks üle aktiivsele venestuspoliitikale, jäi üha enam kultuuriseltside hooleks vaimne vastuseis sellele. Hakkasid tekkima esimesed laenuraamatukogud.

Esimesed maarahvale mõeldud raamatukogud Eestis tekkisid usuliste organisatsioonide ja kirikute juures (N: 1817.a. Kolga vennastekoguduses Tartumaal jne). Esimene ilmalik raamatukogu Eestis sündis 1860. aastal Viljandimaal Tarvastu vallas (Sibul, A. Avalikud raamatukogud Eestis. - Fenno-Ugrica VB. V Soome-Ugri Kultuurikongress, Tln. 1936., lk. 104). Järgnenud aastakümnetel edenes raamatukogude rajamine jõudsasti. K. Veskimäe andmeil oli Eestis 1913/13. a. 431 enam-vähem avalikku raamatukogu, neist siiski vaid osa (117) olid täiesti avalikud. Sõjakeerises osa raamatukogusid lakkas tegutsemast või hävis, mistõttu 1918.a. oli neid 182 (Eesti raamatukogude ajaloo bibliograafia - 1917. Tln., 1985, lk. 159-160; Uurimus eesti raamatukogunduse ajaloost. Nõuk. Eesti raamatukogundus, XIV. Tln., 1985, lk. lk. 25, 45.).

Uus ajajärk tõi eesti rahvuslikku liikumist seni juhtinud sugupõlve lootuste kokkuvarisemist. Tooniandjaks said demagoogilised "rahvamehed". Nende vastu astus võitlusse haritlaste uus põlvkond, kes kerkis esile 19. saj. viimasel kümnendil. Siin etendas väljapaistvat osa J. Tõnisson. Isiku kõlbelise hoiaku aluseks pidas ta alati rahvusluse ideed (Kruus, H. J. Tõnisson kaugvaates. - J. Tõnisson töös ja võitluses. Tartu, 1938. lk. 577.). Seda oma põhimõtet püüdis J. Tõnisson kogu elu jooksul järjekindlalt ellu rakendada hariduse edendamise kaudu. Seetõttu kujuneski ta rahvahariduse tunnustatud teoreetikuks, veel enam aga praktikuks möödunud sajandi lõpuaastatest alates.

1.2 TEINE ETAPP

II etapp kultuuri ja hariduse arengus Eestis seondub tsarismivastase võitlusega 1905.a. ja sellele järgnenud aastail. Uut hoogu said näiteks muusika- ja karskusseltsid. Süvenes Eesti seltsiliikumise rahvuslik hoiak. Sellele aitas kaasa haritlaskonna noorima põlvkonna tegevus (J. Tõnisson, V. Reiman, O. Kallas). Kasutades 1905.a. 30. oktoobri manifestiga avanenud võimalusi lõi J. Tõnisson veel samal aastal eestlaste esimese poliitilise partei - Eesti Rahvameelse Eduerakonna. ERE programmis oli tähtsal kohal nõue seada sisse emakeelne kool, üldine tasuta ja kohustuslik algharidus. J. Tõnisson propageeris ka Põhjamaade rahvaülikoolide tegevust, millest ta 1910.a. kirjutas tutvustava ülevaate.

Selleks et panna alus emakeelsele koolile ja edendada vabaharidustööd, loodi 1906. aastal Tartus Eesti Noorsoo Kasvatuse Selts (eesotsas J. Tõnisson, A. Jürgeinstein jt.). Samadel eesmärkidel rajati Tallinnas Eestimaa Rahvahariduse Selts (esimees dr. K. Konik). Nende keskuste ümber ja eeskujul tekkis lühikese ajaga arvukas haridusseltside võrk. Ühtekokku loodi ajavahemikus 1906-1910 98 haridus-, kooli- ja noorsookasvatusseltsi, enamik neist paiknes Põhja-Liivimaal. V. Reimani tehtud kokkuvõttest selgub, et nende tegevusest võttis osa üle 11 000 liikme. Haridusseltside poolt peeti ülal 36 eestikeelset kooli 2796 õpilasega (Eesti haridusseltside aastaraamat, I. Tartu. 1909, lk. 62-65, 68-77, 97; Tartu, 1911, lk. 48, 54, 64.). Tuntuim neist oli esimene emakeelne tütarlastegümnaasium Tartus (praegune M. Härma nimeline Tartu II Keskkool). Haridusseltside poolt korraldati ka laialdast kultuuritööd (N: Räpina Haridusselts juhtis järgnenud aastail kohalikku reaalgümnaasiumi tegevust jm. (Areng, 1932, nr. 11/12, lk. 257). Samas suunas tegutses enamik teisigi haridusseltse.

Kõnesolevad aastad tõid esile uue nähtuse eesti kultuuris seltside arengus. Nimelt algas nende ühinemine. 1909.a. kevadel jõuti katseni luua Eesti Hariduse Ühendus.

Tegelikku ühinemist seekord veel ei saavutatud, tähendusrikas oli aga nimetatud kokkutulek ikkagi.

Avalikul koosolekul hariduse asjus Tartus (31. märts - 1. aprill 1909) osales kokku 150 kohaliku hariduseltsi esindajat (P. Põld, V. Reiman, A. Jürgenstein, K. Konik, M. Kampman, M. Lipp, E. Peterson, J. Ruus jt.). Seal jõuti järeldusele, et hariduseltside ühinemine on vajalik. Kuigi järgnenud aastatel üha tugevnev tsarismi surve kavandatut ellu rakendada ei võimaldanud, oli see ikkagi esimene katse luua Eestis haridustöö katuseorganisatsioon, mille põhimõttelisel eeskujul ca 15 aastat hiljem Eesti Haridusliit ellu kutsuti.

Eestlaste püüd rajada laialdast haridus- ja kultuuriseltside liikumist väljendas ka seekord raugematut tahet kultuurilisele eneseteostusele, mis ühtaegu oli püüd vabaneda sotsiaalsest, poliitilisest ja rahvuslikust rõhumisest.

Veerand sajandit hiljem hindas J. Tõnisson tolleaegse võitluse kaugtulemusi kõrgelt: "Rahvuskultuurilise liikumise algatamise ja süvendamise teel keset venestusaja survet juba inimea eest on edukalt ette valmistatud meie rahva poliitiline mõtlemine, kui ka ühiskondlik võitlusvõime rahvuslike sihtide saavutamiseks." (Areng, 1934, nr. 8, lk. 159).

1.3 KOLMAS ETAPP

Uus, kolmas etapp kultuuriliikumise vormi rüütatud enesemääramisvõitluses jõudis kätte 1917.a. kevadel koos tsaarivõimu kokkuvarisemisega Venemaal. Rahvuslikku intelligentsi ja kogu demokraatlikku avalikkust ühendavaks nõudeks, mis nüüd teravamalt kui kunagi varem päevakorda kerkis, oli emakeelse hariduse taotlus. 1917.a. aprillis tuli Tartus kokku I rahvahariduse kongress, kus arutelu põhiteemaks olid hariduse ja koolipoliitika üldprintsüübid uutes tingimustes. P. Põld rõhutas avaettekandes hariduse põhiülesannetest kõneldes mõistagi esmalt vajadusest

kehtestada eestikeelne kooliharidus ja rõhutas ka seda, et meie rahvaharidus ei ole mitte kooliga piiratud, vaid tähtis on ka kooliväline kasvatustegevus. Siia lisagem, et 1917.a. mais loodud Eesti Kooliõpetajate Keskliidu põhikirjas rõhutati kooli ja õpetajaskonna seotust koolivälise kultuuri- ja haridustööga. (Kasvatus, 1922, nr. 14, lk. 212). Hilisemat arengut silmas pidades on ilmne, et tollastest avaldustest kasvasid otseselt välja Eesti Vabariigi hariduspoliitika põhimõtted ja praktika.

Rahalisi vahendeid nii koolide kui rahvaülikoolide tarbeks loodeti saada kohalikelt omavalitsustelt. Kogu ürituse algatajateks ja vaimseteks kandjateks pidid kongressi veendumuse kohaselt olema kooliõpetajad /Kasvatus ja Haridus, 1917, nr. 3 ja 4, lk. 114./.

J. Sarve ettepanekud "Kooli, iseäranis rahvaülikooli korralduse kohta". Nendes esitas autor oma nägemuse asja kohta: kursus peaks põhiliselt vastama keskkooli omale, õppetöö võib kesta 1 aasta ja kursus koosneda 6 jaost (ajalugu, maadeõpetus, füüsika, matemaatiline geograafia ja matemaatika, eesti keel ja ilukirjandus, kirjeldav loodusõpetus). Ta peatus ka lektorite ja nende töö korraldamise küsimusel ja tegi järelduse rahvaülikoolide seltsi loomise vajadusest (Kasvatus ja Haridus, 1917, nr. 5 ja 6, lk. 135-136.).

Seekord ei jäänud see pelgalt teoreetilist laadi aruteluks, vaid 1917.a. kevadel moodustati Rahvaülikoolide Selts (esimees J. Annusson), kelle eestvõttel sama aasta sügisel uus õppevorm ka R. Rägo juhtimisel ellu rakendus (Areng, 1937, nr. 5, lk. 134.).

1. juunil 1917. aastal tuli kokku Eestimaa Kubermangu Ajutine Maanõukogu (Maapäev), kus maavalitsuse haridusosakonna juhatajaks valiti P. Põld /Kasvatus ja Haridus, 1917, nr. 7-9, lk. 215/. Maanõukogu poolt 11. augustil 1917.a. vastuvõetud "Eestimaa koolivalitsuse ajutises korralduses" leidis taas kinnitust põhimõte: "Maa-

9

koolivalitsuse ülesandeks on rahvahariduse üleüldine korraldamine ja juhtimine koolis kui ka väljaspool kooli". /Riigi Teataja, 1918, nr. 6, lk. 3-5./

Aastakümnete vältel oli kultuuri- ja haridusliikumine rahvuslikuks traditsiooniks. Mitmed põlvkonnad said siitkaudu ühistegevuse harjumusi, kinnitust rahvuslikule aatele ja vaimuerksust. Selle rikkaliku kogemusega jõuti omariikluse künnisele. See eeltöö oli väga tähtsaks teguriks koolikorraldusele ja hariduspoliitikale, ka vaimukandjaks algkoolidele aastateks 1918-1940. Sellest aga edaspidi.

2. HARIDUSE JUHTIMINE, SUUNAD JA ARENG OMARIIKLUSE TINGIMUSTES.

Enam kui pool sajandit lahutab meid ajast, mil haridusjuhid mõtisklesid, kohati ägedalt võitlesidki suundade eest, mida pidasid õigeks või lubamatuks eesti koolis, mis äsja oli vabanenud Venemaa sundharidusest ja otsis oma haridussüsteemi ja eestiliku kasvatuse rakendamise teid.

Eesti Vabariigis kasvas oluliselt hariduse nii koolisisene kui -väline roll, täiustusid selle sisu ja vormid. Sellele aitasid kaasa vaimse kultuuriga tegelevate seltside ja ühingute kiire areng. Näiteks 1919. aastal oli sellse ja ühinguid 195 (nendest 91 kuulus haridusseltsidele, 11 kasvatuseltsidele jne.), siis juba 1931. aastal oli sellse 1395 (nendest haridusseltse 429, õpetajate sellse 156, kasvatuseltse 130 jne.)

/Kasvatus, 1920, nr. 13-16, lk. 97; Eesti Statistika 1931, nr.113(4) lk.211./

Andmed näitavad, kui palju vaimse kultuuri, sealhulgas haridusega tegelevate seltside arv suurenes. Peab märkima, et arv maakonniti ei olnud seejuures ühtlane.

Haridusseltside põhituumiku moodustasid ikka need, mis olid veel sajandi algusaastail loodud. Muutunud oli vaid tegevuse iseloom. Kuna kõik koolid allutati nüüd ühtsele riiklikule juhtimisele, kadus seniste haridusseltside üks põhiülesandeid - luua ja ülal pidada emakeelseid koole. Nende tegevuse raskuspunkt kandus koolivälise hariduse arendamisele.

30. aastail kultuuri viljelevate seltside ja ühingute arv kasvas veelgi ja ulatus 1940. aastal 2200 piirini.

On arusaadav, et kuna valdav osa elanikkonnast elas maal, siis ka enamik kultuuriseltsidest loodi ja tegutsesid seal. Nii oli neid maal aastate lõpus vastavate organisatsioonide üldarvust ligemale 3/4 /Eesti Statistika, 1929, nr. 91(6), lk. 356./.

Säilinud on ka andmed selle kohta, kes juhtisid kõiki neid organisatsioone, milliseid loeti vaimse kultuuri arendamisega seotuks. Kahjuks esitasid selliseid andmeid vaid ca 1/3 vastavatest organisatsioonidest /Eesti Statistika, 1938, nr. 137(4), lk. 195./.

Kultuuri- ja haridusseltside, ka selle valdkonnaga tegelevate muude organisatsioonide arvu ja tegevuse väga kiire areng Eesti Vabariigi alguspäevist alates on seletatav mitmete asjaoludega. Esikohal oli ilmselt rahva laiu hulki haaranud entusiasm, mille aluseks oli kättevõidetud omariiklus. See avaldus ka teistel elualadel. Võimalus arendada takistusteta oma rahvuskultuuri, luua ja arendada emakeelset haridussüsteemi, mida aastakümneid taotleti, oli nüüd saavutatud. See innustas väga paljusid.

Suurt osa kultuurialaste seltside kiirel arengul etendas eelnenud põlvkondade kogemus ja uute seltside teket kergendas varemtegutsete aastakümnete pikkune eeskuju. Oluliselt kasvas õpetajaskonna roll. Kool ja kooliväline haridustöö olid tihedas vastastikuses seoses. Ühelt poolt lõi emakeelse koolihariduse edasine

suhteliselt kiire levik noortes teatud eeldusi ja huvi oma vaimset arengut ka kooliväliselt jätkata. Samas võis loota, et kõike seda, mis jäi puudu kohustuslikus hariduses, saab kuigivõrd heastada kooliväliste vormide kaudu. Soodsalt mõjus ka toimunud maareform, kuna kasvas talumajapidamiste arv, siis süvenes ka püüd olla haritud põllumees.

Väga tähtsaks kujunes loomulikult ka asjaolu, et esmakordselt sai kooliväline haridustöö Eestis riikliku hariduspoliitika osaks. Teostus see, mille rahvuslikud haridustegelased olid veel enne iseseisvuse saabumist eesmärgiks seadnud. 30. nov. 1918. aastal avaldati Ajutise Valitsuse deklaratsioon, milles tehti teatavaks üleminek rahvusliku kooli, üldise, kohustusliku ja tasuta hariduse põhimõtetele (Kasvatus, 1938, nr. 2, lk. 59.). Eesti Vabariigi Haridusministeeriumi koosseisus loodi 1919.a. augustis rahvahariduse osakond (juhataja E. Asson), mille koosseisus oli ka raamatukogude instruktori ametikoht.

Võib arvata, et koolivälise haridustöö riikliku juhtimisorgani loomisel võeti arvesse ka teiste meiega koos iseseisva arengu teele asunud riikide kogemusi, näiteks Soome Vabariigist, Leedust (Kasvatus, 1922, nr. 22, lk. 360-361.).

Vaatamata sõjaolukorrast tingitud raskustele püüdis märgitud osakond organiseerida ja kooskõlastada haridustööd riiklikus ulatuses. Lühikese ajaga töötati välja ja saadeti kohtadele mitmeid koolivälist haridust abistavaid materjale, sealhulgas näidis põhikirju õhtukoolide, maa edasiharimise kursuste, rahvaülikoolide ja haridusseltside töö korraldamiseks (Eesti Riigiarhiiv, f-1108, nim.7, s.6,1. 5-12; Kasvatus, 1919, nr.2, lk. 37-41.). On üsna huvipakkuv, millisena soovitati siis luua rahvaülikooli - õppetöö tase eeldas vähemalt 7-klassilist haridust ja pidi kestma 2 aastat.

1919.a. novembris korraldas nimetatud osakond Tallinnas rahvahariduspäevad, milles osales kokku 79 koolivalitsuste, hariduseltside ja ametiühingute delegaati. Üritus oli kasulik juba sellegi poolest, et siin tehti esmakordselt kokkuvõtteid vabaharidustöö olukorrast ja ülesandeist omariikluse tingimustes avalikkuse aktiivsel osalemisel. Tuleb ka rõhutada, et see oli üks esimesi üritusi, kust said alguse Eesti ja Põhjamaade otsesidemed koolivälises haridustöös (siin osalesid Rootsi ja Soome esindajad U. Stadius, V. Karpio, A. Olsson).

Kui 24. vaabruaril 1918 kuulutati välja Eesti Vabariik, Vajati ka oma haridusministrit.

2.1 Eesti Vabariigi (1918 - 1940) haridusministrid ja nende tegevus.

Sotsiaalselt segastel aastatel sõltus ministriamet parteidevahelise võitluse tulemustest, mistõttu ministrid vahetusid sama kiiresti kui erakondade juhtpositsioonid. Ministreid määrati väljapaistvate erialainimeste hulgast. Kuna nad tunnetasid oma ameti lühiajalisust, ei kippunud enamik neist muutma ministeeriumi kaadri koosseisu, mistõttu töö metoodika muutus aegapidi, mitte ministrite liikumise järgi. See üldine suund oli omane ka Haridusministeeriumile. Tuleb mainida, et tänu kõrgetharitud ja laia silmaringiga peaministritele oli Haridusministeeriumi töö valitsuse pideva tähelepanu all. Haridusministrid määrati juhtivate keskkoolide direktorite või teiste haritlaste hulgast.

Esimeseks Eesti haridusministriks sai Jõhvi kihelkonna külakooli õpetaja poeg Peeter Siegrid Nikolaus Põld (1878-1930), kes oli emakeelse eesti kooli propagandistina hinnatud teoreetik ning praktik.

Pärast Saksa okupatsiooni, mil eesti Ajutise Valitsuse peaministriks sai Konstantin Päts, oli P. Põld veel kümme päeva minister. Oma viimaste käskkirjadega määras ta Haridusministeeriumi maakoolinõunikuks ja ministeeriumi asjade valitsejaks F.V.

Haridusministeeriumi maakoolinõunikuks ja ministeeriumi asjade valitsejaks F.V. Mikkelsaare ja rahvakooli toimkonna juhatajaks E. Martinsoni. Mõlemast pedagoogist said pikemaks ajaks pedagoogiliste ideede generaatorid, praktiliste juhendite väljatöötajad ja elluviijad ministeeriumis.

28. novembril 1918.a. nimetati Eesti Ajutise valitsuse uueks haridusministriks Eesti Sotsiaaldemokraatliku Tööliste Partei esindajana K. F. Luts (1883-1941). See oli tagaselja määramine, sest Peterburi õppejõud Tallinna ei jõudnudki. Ministriks määramisest teada saanud, vangistasid enamlased K. Lutsu. Võib oletada, et K. Luts oleks olnud soliidne haridusminister. Osales ta ju Peterburis aktiivselt eesti seltsielus, oli Peterburi Eesti Keskkooli asutaja, võttis poliitilisest elust toimekalt osa.

Samal ajal, kui valitsus taotles K. Lutsu vabastamist, määrati tema ajutiseks kohusetäitjaks töö-hoolekande minister August Rei (1886-1963). Lõpetanud Peterburi Ülikooli õigusteaduskonna, sekkus A. Rei poliitilisse ellu, organiseeris Eesti rahvuslikke väosi ja toimetas parteihäälekandjat "Sotsiaaldemokraat" (oli aastatel 1928-1929 riigivanem). A. Rei üks esimesi käskkirju oli Saksa okupatsiooni ajal ametisse pandud õpetajate lahtilaskmise ja sel ajal vabastatud pedagoogide tööle ennistamise kohta. Sellega seati õiglus jalule. Et A. Rei oli ühtlasi ka peaministri asetäitja, olid tal suured volitused. Ta andis hulga käskkirju õpetajate palkade ja sõjateenistuse kohta. Vabadussõja tõttu olid koolid 1918/19.a. talvel mitu kuud suletud. A. Rei abiga suudeti need uuesti avada, kuigi palju õpetajaid oli sõjatandril, koolimajad sõjaväe ja haiglate all jne. Minister korraldas ka sõjas olevate õpetajate palgaküsimust jms.

Suur osa tööst lasus ministri abiks nimetatud F.V. Mikkelsaare (1886-1930) õlul. A. Rei usaldas talle hariduselu tegeliku juhtimise. Oli ju F.V. Mikkelsaar tollal Eesti kõige teadlikum haridustegelane. Pedagoogitöö kogemused oli ta saanud Lätimaal, Haapsalus, Valgas. Taiplikkus, kiire orienteerumine, pedagoogiline ja

psühholoogiline andekus muutsid ta uue didaktika ja kasvatusteooria eestvedajaks. Sellel pinnal korraldas ta hariduse juhtimist, andis välja käskkirju koolide ajutiste tunnikavade kohta, nimetas Voldemar Raami Tartu Õpetjate Seminari direktoriks jms. A. Rei Haridusministeeriumis olemise lõpukuudel oli tegelikuks tööministriks F.V. Mikkelsaar.

Viiendaks Eesti haridusministriks sai 12. märtsist 1919. aastast Harald Laksberg (1887-1968). Tartu Ülikooli matemaatika-loodusteaduskonna lõpetanu, oli viimased viis aastat oma pedagoogiteest olnud Tartu Kommertsikooli direktor (hiljem pikemat aega Tartu Muusikakooli õppejõud ja direktor). Esimese käskkirjaga määras ta sõduritest õpilaste edasiviimise tingimused ja teisega talurahvaseaduse 100.aastapäeva tähistamise korra. Kunstihindajana proovis ta luua teaduste ja kunsti akadeemia, kuid kunsti, kirjanike ja kirjanduse seltside esindajate koosolek leidis, et Eestis tuleb luua kaks iseseisvat asutust: üks, kes teadusega tegeleks, ja teine - esteetilise parlamendi taoline asutus kunsti kaitseks ja edendamiseks. Vaid kahekuine ministritoolil olek olek ei võimaldanud tal oma taotlusi ellu viia. Aprillis toimunud Eesti Asutavas Kogus sai valimisvõidu Eesti Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei. Haridusministriks määrati Eestis ja Peterburis õpetajana töötanud Johannes Kartau, kelle esimene määrus oli rahvakooli õpetajate ettevalmistamise ja edasiharimise suvekursuste kohta. Selle järgi pidi iga maakonna koolivalitsus korraldama suvel õpetajate kursused. Need planeeriti kolmele aastale, igal aastal 10 nädalat. Kursused olid hädavajalikud, sest Maailmasõja ja Vabadussõja tõttu oli 30-35% õpetajatest kutseõiguseta. Kuna tegelikult eksisteeris veel 3aastase külakooli süsteem, tuli kohustusliku 4aastase algkooli tarvis juurde õpetada 500-800 uut õppejõudu. Minister kandis ka kultuuri eest hoolt, juhtis tähelepanu J.W. Jannseni 100. sünniaastapäeva tähistamise vajalikkusele, määras K. Raua riigi muuseumide korraldajaks, J. Kiiveti kutsehariduse osakonna juhatajaks, N. Triigi kunstiosakonna kujutava kunsti toimkonna juhatajaks, Fr. Tuglase kunsti- ja muinsusosakonna asjaajajaks ja K. Burmani ministeeriumi arhitektiks. Seega jätkas

J. Kartau eelmiste ministrite joont, komplekteerides ministeeriumi juhtivkaadri silmapaistvatest erialainimestest. Ta ühendas keskkooli ja rahvakooli osakonnad üheks kooliosakonnaks ning määras E. Martinsoni selle juhatajaks. Avalike algkoolide seaduse eelnõu oli koostatud küll eelmiste ministrite ajal kuid avalikkuse ette ilmus see 1919.a. augusti "Kasvatuses" minister Kartau allkirjaga. Tuleb mainida ka tema poolt Asutavale Kogule esitatud määruse projekti õpetajate palga kohta, mille alusel nimetatud kogu sellekohase määruse välja andis. Selle järgi õpetajate palk seisab koos põhipalgast, lisapalgast ja prii korterirahast /Kasvatus, 1919, nr. 2, lk. 17./.

Septembris 1919 tegi J. Kartau Asutavale Kogule ettepaneku kehtestada koolikohustus 1905.-1910.a. sündinud lastele. Kehtestas korra, mille järgi pidid kooli tulema kõik lapsed, kes 14. eluaastaks polnud lõpetanud 4. klassi. Et paljud õpetajad lahkusid tagasihoidliku töötasu tõttu kohalt, keelas minister selle oma ringkirjaga õppeaasta keskel ning taotles õpetajates sõjaväelaste vabastamist armeest. Kuna õpetajaskond polnud sügiseks komplekteeritud ning arvestades sõjaaegseid majandusraskusi, lükkas ta õppetöö alguse edasi linnas 15. septembrile, maal 1. oktoobrile. Tulemuslikust ministritööst hoolimata polnud opositsioon tema tegevusega rahul.

Jaan Tõnissoni, Eesti Rahvaerakonna juhi valitsuses sai haridusministriks Hugo Treffneri gümnaasiumi direktor, K.E. Treffner (1885-1978). Ministrina säilitas ta senise kaadri ning ei teinud muudatusi ka õppeasutuste juhtivkoosseisus. Kohustas kõiki Eesti Vabariigi piires asuvaid koole Eesti iseseisvuse väljakuulutamise päeva, 24. veebruari pühitsema; lubas kõigis koolides 14. veebruari kahel viimasel tunnil karskustunde ja järgmisel päeval karskuspäeva tähistada jms.(Elango, A. Noorsookarskustöö Eestis. Trt., 1920). Ta kavatses tehnilise hariduse andmiseks rakendada kõrgkooli - "politehnikumi", esialgu pidas aga vajalikuks Peeter I eeskujul saata noori välismaale õppima. Nähes, et lühiajalised õpetajate suvekursused ei

andnud soovitud tulemusi, käskis ta need lõpetada ja luua ülikooli juures keskkooliõpetajate ettevalmistamiseks 2-2,5aastane stuudium. (Vaba Maa, 1920, 16.06). Vähesest uuest, mis K.E. Treffneri ministriks oleku ajal tekkis, võib nimetada klassitunnistuse vormi loomist ja selle koolidele edastamist.

Järgmine haridusminister oli Friedrich Sauer. Erakondadevahelise võitluse ägeduse ja kohati sihiliku vastutöötamise tõttu polnud ükski peaminister ega minister kindel oma ameti kestuses. Seetõttu ei saadudki ette võtta ulatuslikumaid ümberkorraldusi, tuua olulisi uuendusi ministeeriumi rutiini. Ka haridusministeeriumi masinavärk tugines peamiselt ametnikkudele. Kuna esimesest ministrist alates oli ministeeriumi koosseisus häid pedagooge-organisaatoreid, jäi ministri ülesandeks nende töö koordineerimine, kohati aga oli vaja mitte segada osakonnajuhatajate ja teiste ametnike tegevust. Enamik haridusministereid kuulus parajasti võimul olevasse erakonda. F. Sauer aga seisis väljaspool parteisid. Seetõttu oleks ta võinud püsida pikemat aega ministri kohal kui vaid 3 kuud, ent järgmine peaminister otsustas teisiti.

F. Saueri (1881-1927) korraldustest ministrina võib märkida 1920 antut, mille järgi väljamaa kodanikke õpetajaiks võib registreerida ainult sel juhtumisel, kui vastavale kohale Eesti Vabariigi kodanikke ei leidu; korraldust, milles täpsustatakse uue tunnikava järgi võõrkeelte õpetamist: "Eesti õppekeeleks koolides, kus see võimalik on, hakatakse inglise keelt esimese võõra keelena õpetama 3.-6. õppeaastast täie tunniarvu /4 tundi nädalas/ juures, kuna vene keel selle juures /3 tundi 5. ja 6. õppeaastal/ teise võõra keele kohale nihkub. Ministrina otsustas ta keskkooliõpetajatega nõu pidades viia laulmistundide arvu kõigis alg- ja keskkooliklassides 4ni. Tegelikkusesse jäi see hea mõte aga viimata.

Üheksas haridusminister, Jüri Annusson (1884-1965), juhtis hariduselu vaid kolm kuud. Teda tunti andeka õpetajana, kes oskas populariseerida eriti

loodusteaduslikke probleeme. Algatusvõimelise isikuna ei jäänud ta ootama, kui pikk tema ministripõlv on, vaid asus kohe taotlema "Avalikkude algkoolide seaduse" elluviimist ja 4klassilise koolikohustuse täitmist. "Eesti õpetaja! Sinu käes on rahva tulevik, sinu ülesandeks on teisi juhtida ja kasvatada; su töö ei pea aga olema mõistmata eneseohverdamine ja hävitamine - aita ennast ise, siis suudad ka teisi aidata." (Annusson, J. Õpetajaskonna ülesanded. Kasvatus, 1919, nr. 1, lk. 9.). Ühe esimese sammuna määras J. Annusson Johannes Käisi riigikoolinõunikuks. Nüüd oli ministeeriumis võimas kooliuuenduslik kvartett: Mikkelsaar-Murdmaa-Käis-Annusson, kes asus ellu viima demokraatlikku kooliuuenduslikku suunda (vastupidi Mikkelsaare-Murdmaa vaatele taotles Annusson mitte 7- vaid 6klassilise algkoolikursuse kehtestamist; küllap oli tal õigus, sest 7kl hariduse elluviimiseks puudus vabariigil majandusbaas, 6klassilise kooli rakendamise egi oli suuri raskusi). Koos oma lähemate abilistega hakkas minister Annusson teostama kooliuuendust ka keskkoolis. Tema radikaalsed nõudmised - ilmalik kasvatus, lapsesõbralik õpetus, eriti aga ühtluskooli nõue - põhjustasid vanameelsete gümnaasiumidirektorite ägeda vastuseisu, mis saigi ta ministrikarjäärile saatuslikuks.

Niisiis asus kümnenda haridusministrina 27. jaanuaril 1921 ametisse Heinrich Nikolai Bauer (1874-1927), kes jäi ministritoolile eelmiste ministritega võrreldes rekordilise aja - peaaegu kaks aastat. Põhjuseks oli nii valitsuse teatava stabiilsuse tekkimine kui ka H. Baueri tasakaalukus ministeeriumi juhtimisel. Uus minister oli pedantne pedagoog ja haridusjuht, kes nõudis korralduste täitmist nii Eesti õpetajaskonnalt kui ka ministeeriumi ametnikelt. 1921.a. sügisel oli H. Bauer ostnud ministeeriumile 7 milj. marga eest endise elumaja Tõnismäel, mis on tänapäevani jäänud Haridusministeeriumi põhihooneks. H. Bauer oli hariduselt ajaloolane ja saksa filoloog. Ta toimetas kooliraamatuid, peamiselt saksa autorite tõlkeid. Erinevalt F.V. Mikkelsaarest, J. Annussonist jt haridusjuhtidest eelistas ta kooli esimese võõrkeelena saksa keelt. Kuid tal oli küllalt mõistlikkust seda mitte oma

korraldusega kehtestada. Tollal eelistasid paljud vanemad pedagoogid saksa keelt. Probleem oli sama kui tänapäevalgi: kas euroopa või ameerika kultuur.

1921.a. algul asus Asutava Kogu asemel ametisse Riigikogu. Haridusministeeriumi seisukoha avaldas enne ministriameti üleandmist H. Bauerile Jüri Annusson, märkides, et nad ise pole suutnud uute olude kohaselt muutuda, mistõttu töötavad endises hoos edasi.

Järgmisena asus 22. nov. 1922.a. ametisse Aleksander August Veidermann (1888-1972), kooliõpetaja poeg Läänemaalt, kes oli lõpetanud Peterburi Ülikooli loodusteaduskonna. Tunti ta õpikuid "Eluta loodus" (1919), "Inimese anatoomia ja füsioloogia" (1921) ja "Tervishoiu õpperaamat" (1922), ministritöö ajal koostatud "Maateadus" (1924). Ta oli tänu oma tasakaalukusele minister kahe tööerakondlase, Johan Kuke ja Konstantin Pätsi valitsuses. Veidermanni pedagoogi- ja poliitikutalent lõi õitsele hiljem, kui ta oli külastanud Saksamaa, Prantsuse, Šveitsi ja Soome koole, kirjutanud neist pikad ülevaated "Kasvatases" ja rakendanud nähtut oma töös.

20. veebr. 1924 kirjutas Haridusministeeriumi käskkirjade raamatusse Rudolf Georg Gabrel: "Olen Vabariigi Valitsuse poolt Haridusministri kohusetäitjaks määratud ja astusin täna oma ametikohustuste täitmisele." See oli viienädalane periood, mil Veidermann oli vabastatud, kuid järgmist haridusministrit polnud K. Päts veel leidnud. R. Gabrel (ka Gabriel) oli õigusteadlane, kes oli õppinud eriala Tartus, kuid lõpetanud Moskva Ülikooli. Nähtavasti leidis K. Päts, et puuduvat haridusministrit suudab kõige paremini asendada jurist. Nii täitiski tühja koha R.G. Gabrel. Ka järgmist haridusministrit asendas ta mõnda aega, kui too oli puhkusel.

Kolmeteistkümnendaks ministriks sai prominentne Hugo Bernhard Rahamägi (1886-1949). Ka tema oli õpetaja poeg, lõpetanud TÜ usuteaduskonna, olnud seejärel

Kaarma koguduse pastor, TÜ professor. 1924.a. kaitses ta doktoriväitekirja teemal "Eesti rahva sündivuse vähenemise põhjused ja teed selle nähtuse kõrvaldamiseks". Ta oli Kristlikus Rahvaerakonnas 1. Riigikogu liikmeks, hiljem aga (1934-1939) eesti Evangeelse Luteriusu Kiriku piiskop. Ministriks kutsus ta F. Akel ja jättis kohale järgmine peaminister J. Jaakson. Nii oli H.B. Rahamäel võimalus juhtida hariduselu poolteist aastat. Oma ministritegevust alustas ta päevakäskudega, millest nähtus, et uus minister nõudis kõiges endaga kooskõlastamist. Elanud ministeeriumitegevusse sisse, asus ta ülikooli seadust välja töötama. See võetigi Riigikogus 1925.a. vastu, misjärel pandi ka tegelikkuses maksma. Ministri eestvõttel töötati välja ja viidi ellu Kultuurkapitali määrused ning korraldused. Ta pööras tähelepanu usuõpetusele koolides ja tutvustas Eesti usuliikumist 1925.a. Stockholmis.

Pastor, poliitik, koolimees ja kirjanik Jaan Lattik (1878-1967) on üks neist, kes ministrina põhjustas ägeda poleemika oma tegevuse üle, mis erakondade tülina paisus kohati ajakirjanduses sõimuks. Tartu ülikooliharidusega minister jätkas H.B. Rahamäe suunda usuõpetuse tõhustamisel. Et sellel oli rohkesti pooldajaid, ei tekkinud erilist vastuseisu. Teisiti oli aga lugu keskhariduse külmutamisega. Valitsuse kokkuhoiutaotlust asus J. Lattik teostama keskkoolide sulgemisega. Muidugi tekitas see tööta jäävate õpetajate, lastevanemate ja nende kaudu Riigikogu liikmete protesti. Riigikoolide vähendamist püüdis J. Lattik kompenseerida erakoolidele suuremate õiguste andmisega. Tema ministritegevuse ajal tõsteti sellekohase seaduseelnõuga päevakorrale õpetajate seminaride kaotamine ja nende asemel pedagoogiliste instituutide loomine. Et see toimus pikema aja vältel, said nahutada mitu ministrit. Küll rakendas minister Lattik aga uue sõjaväteenistuse kehtima hakkamise tõttu koolides riigikaitse kasvatuse ja õpetuse. Nende sammude ebapopulaarsuse tõttu märgitigi ajakirjanduses tema errumineku puhul: "... pastor Jaan Lattik oli vaenulik haridusele, koolile, õpetajaskonnale." Tegelikkuses asus J.

Lattik isiklikult juhtima uute õppekavade väljatöötamist, tundide arvu vähendamist ja õpetajate tööseaduse loomist.

J. Tõnissoni kabinetis määrati J. Lattik välisministriks, haridusministriks kinnitati Alfred Julius Mõttus, kel kooliga polnud muud seost, kui see, et ta oli Hargla kihelkonna Taheva kooli õpetaja poeg. Hariduselt ja ametilt arst, oli ta ametnikuna näidanud oma organiseerimisvõimet. Enam tuntud oli ta mitte niivõrd tööerakondlasest poliitikuna kui ilukirjanduslike ja arstiteaduslike tööde autorina. A.J. Mõttus oli Jaan Lattiku reformikavade elluviimisel ettevaatlik. Ta pidurdas gümnaasiumide likvideerimist ja seminaride kaotamist. Ilmselt on tema teene, et koondati vaid üks õpetajate seminar ja seegi (Tallinna seminar) sai uue kuue pedagoogiumina. Suuremat tähelepanu on vaja pöörata algkoolile, koolisundus peab algama 8aastaselt, tuleb välja töötada õpetajate teenistusseadus (Kasvatus, 1928, nr. 2, lk. 92.). Ja vaid ühe tööaastaga suutis arstist haridusminister rohkem kui pedagoogist ministrid. Tema ajal pandi alus eritüübilistele koolidele, seejuures korraldati tehnilise hariduse andmist professionaalsel tasemel. Ta taastas Abja, Väike-Maarja gümnaasiumi ja Tallinna Õhtugümnaasiumi (Vaba Maa, 1928, 7. aug.). Märtsis 1928 vastuvõetud Avalikkude õppeasutuste ja õigustega erakoolide õppejõudude tasude seaduse alusel paranesid tunduvalt õpetajate sissetulekud. Tehti soodustusi inglise keele õpetamisel. Ja kui eelmine minister tõi kooli militaarse õpetuse, siis Mõttuse aastal viidi sisse uudse ainena algkoolis, eelmise vastandina, kõlblusõpetus. Kultuurihuvilisena ja kultuuri hindava inimesena avaldas ta mõju ka ministeeriumi töötajatele. Seejuures pidas ta oluliseks, et poliitiline võitlus jääks koolist eemale. Ajakirjanduses polemiseeris ta: "kas ei peaks pedagoogidel ära keelama aktiivne osavõtt poliitikast." A. J. Mõttusega algas periood, mil erakonnad ei näinud vajadust, et haridust juhiksid õpetajad. 1928.a. detsembris uuesti valitsusjuhiks saanud A. Rei kabinetis koondati haridusministri koht, tema kohustused ühendati töö- ja hoolekande ministri omadega. Nii sai (haridus)ministriks Leopold Johanson. Ta oli esimene kõrghariduseta haridusminister, pärit põllutööliste

perekonnast, lõpetanud Tallinna Kolledzi ja olnud trükitööline, ajalehereporter, kindlustusametnik, pikemat aega Riigikogu liige ja hiljem ka abiesimees, teedeminister, Töölisteatri asjaajaja jm. Oli avaldanud raamatud: "Töökaitse seadused" (Tln, 1920); "Sotsiaalkindlustus" (Tln, 1928). Tema teeneks loeti krediitide suurendamist koolimajade ehitamiseks ja kehvad õpilaste toetuseks. L. Johanson taotles laenufondi asutamist, kust üliõpilased saaksid alates I kursusest madala protsendiga laenu. Ta tõstatas mõtte avada erikoolid raskestikasvatatavatele õpilastele, toetas tehnikakeskkooli loomise kava.

J. Tõnissoni kabinetis siseministrina töötanud Jaan Hünerson kinnitati O. Strandmani kabinetis haridus- ja sotsiaalministriks 1929.a. juulis. J. Hünerson oli nende aastate üks juhtivaid poliitikuid. Sukeldunud poliitikasse, teenis ta parteide lugupidamise, mistõttu muutus universaaliks, olles siseminister (1927-1928), haridus- ja sotsiaalminister (1929-1931), sise- ja kohtuminister (1931-1932) ning uuesti haridus- ja sotsiaalminister (1932.a. novembrini). Tema ministriks oleku ajal kehtestati uued õppekavad kesk-, kutse- ja täienduskoolides, loodi majandusgümnaasiumi tüüp ja töötati ümber algkoolide seadus. Kokkuhoiuvajadusest tingituna suleti seminarid, kuid asutati juurde Tartu Pedagoogium. 1929. ja 1930.a. vallandati Koondamiseaduse põhjal 111 kutsega ja 14 kutseta õpetajat, vähendati 316 klassikomplekti, keskkoolides tõsteti õppemaksu. Ta toetas skautide liikumist. Arendas edasi maanoorte organisatsioone. Õpetajaskonnas hinnati ta radikaalset suhtumist õpetajate kutseõigusse.

Üha süvenevad majandusraskused, mis kimbutasid kogu Euroopat, mõjutasid ka Eesti üldpoliitikat, seejuures hariduse finantseerimist.

Hugo Villi Kukke (1898-1940) polnud samuti pedagoog. K. Pätsi valitsuses oli ta 1932. novembrist kuni 1933. aprillini haridus- ja sotsiaalminister, kellena asus välja

töötama edasist keskkoolireformi seadust. Pooleaastane ministriaeg aga ei võimaldanud korda saata midagi olulist.

Uues J. Tõnissoni valitsuses sai haridus- ja sotsiaalministriks Konstantin Konik (1873-1936). K. Konik oli silmapaistev kirurg. Pidurdas õpetajaid riigiteenijatega võrdsustava seaduse eelnõu vastuvõtmist, mille tulemusena oleks õpetajate töötasu vähenenud. Minister oli samuti vastu ettepanekule maksta maa-alkkoolide õpetajatele väiksem töötasu kui linnaõpetajatele. Kahjuks ei saanud K. Konik rohkem õpetajate heaks teha, sest halvatus viis ta tööpostilt ära.

21. haridusministrina asus 1933.a. oktoobris tööle üliprominentne koolitegelane ja haridusjuht Nikolai Kann (1873-1948). Tema pedagoogitöö oli huvitav ja mitmekesine prantsuse keele õpetajana, vanade keelte ja ajaloo õpetajana. Seejärel oli ta saksa keele õpetaja Peterburi V Poeglaste Gümnaasiumis ja sõjakoolis, siis Tallinna kaubanduskooli inspektor ning aastatel 1915-1933, ministriks kinnitamiseni, Tallinna I Poeglaste Gümnaasiumi direktor. N. Kann oli põhjalikult tuttav maailma koolipoliitikaga, sest pärast Venemaa koolioludega tutvumist oli ta end täiendanud Prantsusmaal, Itaalias, Austrias, Ungaris ja Hollandis. Lääne eeskujul pööras ta suurt tähelepanu noorte kasvatamisele nende endi organisatsioonide kaudu. Oli aastast 1923 Eesti skautide peavanem. N. Kann viis lõpule eelmiste ministrite ajal alanud keskkoolireformi. Ühtluskooli põhimõtte eiramine ja uue 4+5+3 koolisüsteemi käsukorras rakendamine põhjustas terava vastuseisu, seda eriti maal. Kadus ju selle reformiga maastel gümnaasiumihariduse, seega ka kõrghariduse võimalus. Olnud varem saksa keele kui esimese võõrkeele veendunud pooldaja, andis ta survele järele ja nõustus inglise keele esiplaanile nihkumisega. Tema ajal lühendati koolikohustust 2 aasta võrra. Avarate vaadete kõrval oli N. Kannul ka mitmasuguseid seisukohti, mis õpetajaskonnas nurinat tekitasid. Nii pidas ta vajalikuks suurendada algkooliõpetajate koormust 30 tunnini nädalas; luges küllaldaseks ühe

pedagoogiumi ja ühe seminari olemasolu; keeldus õpetajate palga tõstmisest (Üldine ajalugu, 1932-1933). Kuid 30 nädalatunnini õpetaja koormust siiski ei suurendatud. Kahe ja poole aastaga tehti Haridusministeeriumis hulk uuendusi, mis aitasid kaotada õpetajate üleproduktsooni, tõstsid gümnaasiumiõpetajate haridustaset, tõhustasid inglise keele õpetamist ja värskendasid mitme õppeaine metoodikat. Viimases oli teeneid N. Kannul, kes avaldas rohkesti hariduspoliitilisi artikleid Eesti ajakirjanduses ning andis välja õpikuid.

2.2 Tähelepanekud haridustöö arengu kohta 1918-1940.

1920. aastal vastuvõetud "Avalike algkoolide seadus" sätestas, et iga 30-50 õpetaja kohta peab olema üks tagavaraõpetaja, kes vabal ajal on koduõpetuse ja väljaspool koolihariduse instruktori kohuste täitja. (Riigi Teataja, 1920, 75/76, 208.). Tegelikus elus niisugune abistamine erilisi tulemusi ei andnud, sest sageli neid ei olnud või siis rakendati hoopis mujal.

Sai üha selgemaks, et lootusel juhtida rahva kultuuriharrastust ja koolivälist haridust riiklike kanalite ja võimustruktuuride kaudu pole alust. Esiteks juba selle pärast, et kooliväline haridus on põhimõtteliselt rahva eneseväljenduse vorm, mida ta ise peab juhtima. Pealegi oli omariikluse esimeste aastate raskus selles, et valitsused, seega siis ka rahvaharidust korraldavate riigiorganite juhtivkoosseisud vahetusid sageli, mistõttu hariduspoliitikas esines teatud järjepidevusetust, sõltuti parasjagu võimu olevate parteide huvidest. Teatud sarnaseid nähtusi võib leida praeguses hariduspoliitikas. Tuleb jällegi tõdeda, et ajalugu kordab ennast ja juba kord tehtud vigade vältimiseks peab tundma möödunut. Seda enam, et ka meil on jälle kord omariikluse taastamise ajajärk ja väga otsustav tähtsus on selles hariduselul ja hariduse arengul, millest sõltub, et meie kui väikerahvas jääksime püsima.

Hariduse areng tõstis üha enam päevakorda vajaduse lahti mõtestada uutes tingimustes selle olemust, eesmärke ja üleasndeid. 20. aastail vahetati pidevalt mõtteid haridustöö osast ühiskonnas, selle arengusuundadest ja vormidest, kusjuures esines küllaltki vastakaid arvamusi (hariduse seosest poliitikaga, oma kultuuri ja naabermaade kogemuste omaksvõtmise küsimustes jms. - kas pole sama aktuaalne tänapäeval?). 30. aastatel diskussioon jätkus ja süvenes, sellesse lülitusid uued, kvalifitseeritud jõud. Jättes kõrvale äärmused, võime tõdeda, et haridustöö kätkes endas lühidalt kokkuvõetuna alljärgnevat: haridustöö ülesandeks oli äratada noorsoos ja täiskasvanuis tarvet enesearenduse järele ning püüda siis kõigi võimalike vahenditega seda rahuldada. See saigi juhtmõtteks.

Hariduse kui vaimsete väärtuste vahendaja rolli mõisteti üsna üheselt kui tegevust, mis loob eeldusi argipäeva vaimsustamiseks, esimese igakülgseks intellektuaalseks ja eetiliseks arenguks. Väljapaistev eesti filosoof A. Koort rõhutas, et tööstuse kiire areng 19.-20. sajandil ja sellega kaasnenud urbaniseerimine tõid kaasa inimeste vaimsuses paratamatuid tühikuid, mida kool üksinda täita ei suutnud. Raskusi tekkis selles osas ka perekonnal, kes uues olukorras elas ise üle kriisi, suutmata olla endist viisi kõlbluse ja üksmeele allikaks (kas pole jällegi aktuaalne probleem tänapäeval?). Siit jõudis A. Koort järeldusele, et isiksuse igakülgse arengu seisukohalt omandab üha kasvavat tähtsust igasugune haridustöö ja nimelt kooliväline haridus ehk vabaharidus: "Vabaharidustöö pole ainult juhuslik lisanduv organ olemasolevale koolikorraldusele, vaid oluline tegur kultuurilise ühiskonna arendamisel. Siin ei taotleta mitte rahva kutsealaste jõudude arendamist vaid, isiksuse elumõtestamist. /Koort, A. Rahvahariduse probleem seoses ühiskonna struktuuri muutustega. - Akadeemia, 1938, nr. 7, lk. 403-404./.

Eeltoodule üsna lähedast mõtet arendas ka ajaloo professor P. Tarvel. Ta tõdes, et üks kaasaja paradokse peitub kultuuri kriisis, mis avaldub mitmesugustes ebakultuuri ilmingutes. Autori arvates rikkus hulgaline ränne maalt linna inimeste

hingelist tasakaalu, paiskas segi nende elustiili. Üsna üldiseks hakkas kujunema püüd rahuldada vaid oma esmaseid vajadusi. Tekkis ja süvenes huvipuudus kõige vaimse suhtes. P. Tarveli mõte oli seetõttu suunatud hariduse kõigi vormide ja vahendite väärtustamisele, sealtkaudu rahva kultuuritaseme tõstmisele ja eetiliste tõekspidamiste süvendamisele. (Tarvel, P. Rahvahariduse osa nüüdisaegses ühiskonnas. - Kasvatus, 1937, nr. 7, lk. 397-406.). Jällegi leiame väga palju ühist meie praeguse 90. aastate olukorraga.

Koolivälist haridust käsitleti kui küpse noorsoo ja täiskasvanud elanikkonna koolijärgset täiendõpet. See on üks põhiprintsiipe. Eesti oludes, nagu mujalgi, võimendas seda vajadust ametliku haridussüsteemi suutmatus tagada kõigile kodanikele teatud haridustase kooli kaudu. Vaatamata suurtele edusammudele koolihariduse alal, ei suudetud Eesti Vabariigis kõigile noortele vajalikku haridusmiinimumi anda - isegi 1938. aastal ei lõpetanud algkooli kursust 42,3% õpilastest (Õpetajate Leht, 1938, 30. detsember.). Arvesse tuli võtta sedagi, et ka kooli teatud astme lõpetanud noor polnud veel ette valmistatud kogu eluks selle kiires muutumises. Seda oli kutsutud ja seatud tegema koolijärgne täiendõpe.

Oli veel üks põhimõtteline ülesanne. Küsimuse all oli vajadus suunata haridustöö raskuspunkt maale. Põhjendatud oli selline püüdlus igati, sest seal paiknes suurem osa elanikkonnast. Tööstuslikule arengule vaatamata ei olnud selline suhe lakanud olemast ka Eesti Vabariigis. Samas süvenes paratamatult ka kultuuritarbimise tasemete erinevus linnas ja maal. Maale jõudis linnaga võrreldes professionaalset kunsti piiratud mahu ja hiljem. See aga põhjustas osa (noore) elanikkonna rahuldamatuse elutingimustega maal, kutsus esile ülemäärase linnastumistendentsi (jällegi aktuaalne probleem tänapäeval).

Kujunenud vajadust silmas pidades arutati haridustöö olulist parandamist maal 1927. aastal Eesti II hariduskongressil, kus ettekande antud küsimuses tegid

Eenpalu ja J. Vilms. Võeti vastu otsus, et maarahva kultuuriline tasapind ja maaelu kultuuriline olukord võimalikult kiiresti kõrgele järjele tõuseks. Püstitati eesmärk - teadus, kunst müüride vahelt välja maarahva sekka. (Vabaharidustöö 1928, II-III, lk. 44). Seda kinnitati veel kord III üleriigilisel hariduskongressil 1934. aastal (J. Tõnisson, E. Vender, J. Rummo, J. Ruus). Eriti otsene oli see J. Ruusi ettekandes "Kultuurilise liikumise juhtimisest Maal". J. Rummo ettekande põhjal vastuvõetud otsuses oldi resoluutne: "On tarvilik, et maale juhitakse summasid kultuuriliste olude parandamiseks senisest suuremal määral." (Areng, 1935, nr. 1/2, lk. 27).

Haridustöö Eestimaal oli alati seotud rahvusliku aatega. Nüüd, iseseisvas Eestis muutus see põhiülesanne aina tähtsamaks. Rahvuslikkus omandas nüüd loova, omariiklust kindlustava funktsiooni. Näiteks vabaharidus pidi saama ja põhiliselt kujuneski tõhusaks kodanike kasvatuse vahendiks, sisendamaks esmajoones noortes austust ja lugupidamist oma maa, oma rahva ja tema kultuuri vastu.

"Rahvuskultuurilist edu ei ole aga meie väikesearvulisel rahval loota muidu, kui kõikide rahvakihtide ja iga üksikisiku kaasatõmbamise abil aktiivsele osavõtule rahvuskultuurilisest arengust ja loomingust." (Tõnisson, J. Meie kultuuriline orientatsioon. (Areng, 1935, nr. 1/2, lk. 6.)

Samas ei saanud jätta ka arvesse võtmata hoiatusi, eriti 30. aastail, mitte langeda kõrvale aatelite rahvusluse teelt. Pidades ilmselt silmas tollasel Saksamaal toimuvat, võttis selle suhtes sõna A. Koort 1938. aasta. (Koort, A., op.cit., lk. 404.) Seda ohtu suutis Eestimaa vältida, rahvusliku iseolemise idee ja praktika arenesid meil põhimõtteliselt puhtal pinnal, koos lugupidava suhtumisega teistesse riikidesse, rahvastesse ja rahvusvähemustesse. Kuigi haridustöö järjepidevus katkestati vägivaldselt 1940. aastal, on seda tähtsam nüüdses Eesti Vabariigis kaotatud tasa teha.

3. ALGKOOL OMARIIKLUSE TINGIMUSTES 1918-1940.

Eesti Vabariigi kindlustamine nõudis Eesti oma hariduselu rajamist. Koolisüsteemi kujundati ühtluskooli printsiibil. 1920-1934. kehtis kahe-astmeline koolisüsteem: 6-klassiline tasuta kohustuslik algkool ja 5-klassiline keskkool e. gümnaasium. Keskkooli õppemaks oli keskmiselt 60 krooni aastas, erakoolides - 90 krooni. Õpetus alg- ja keskkoolis oli emakeelne. Vähemusrahvuste esindajad õppisid omakeelsetes koolides.

Omariikluse algaastail ei suudetud veel algkoolikohustust täies ulatuses ellu viia; puudusid nimelt õpetajad, ei jätkunud koolimaju jne. 1930.a. keskel rajati Eestis palju uusi moodsaid koolihooneid.

3.1 Algkooliõpetajate ettevalmistamisest ja täiendõppest iseseisvuse aastail.

Õpetajaskond oli kõige arvukam osa Eesti Vabariigi haritlaskonnast. 1919. aastast pärinevatel andmetel oli riigis kokku 3400 õpetajat. Märkimisväärne on see, et ligi pooled neist (1497) olid noored (20.-30. eluaastas) pedagoogid, kellel sageli nappis töökogemusi, (Kasvatus, 1920, nr. 5, lk. 43-44), ka ei olnud enam kui tuhandel noorel õpetajal kutseharidust (Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis 1919-1940 - Tln., 1972, lk. 66). Noorte juurdevoolu tingis koolivõrgu areng, samuti kaotused, mis olid õpetajaskonnale osaks saanud

viimastel rasketel aastatel, sealhulgas Vabadussõja rinnetel. Õpetajate arv Eesti Vabariigis oli järgnenud aastail suhteliselt stabiilne, umbes 5000-5600 piirimal.

Kogemuste puudumisele vaatamata on alust eeldada, et just noorema põlvkonna õpetajad olid sageli need, kes andsid uut hoogu ka koolivälisele kultuuritööle. Ja veel väärrib üks asi rõhutamist. Alahindamata mingil kombel linnades töötavate pedagoogide osa koolivälise hariduse arengus on siiski vaieldamatu, et sootuks suuremat rolli selles valdkonnas etendas õpetajaskond maal. Seda tingis maaelu üldine laad, õpetaja pidev loomulik seotus teda ümbritseva keskkonnaga, ka ajaloolise traditsiooni jõud. Pealegi moodustasid maaõpetajad üle poole õpetajaskonna koguarvust.

Maaõpetajate koguarvust 1922/23. õ.-a. ca 40% oli vaid algharidus, keskharidusega meesõpetajaid oli maal 57,8%, naisõpetajatel ulatus see näitaja 59,4% piirini. Vastav kutse oli vaid 66% kõigist maakoolide õpetajatest, teatud osal oli mingi ligilähedane (kodukooli õpetaja vms.) kutse, kuna 27% puudus igasugune pedagoogiline ettevalmistus ja kutse. Suhteliselt palju oli maaõpetajate hulgas noori. Nii oli naisõpetajatest 44,7% vanuses 20-24 eluaastat, peaaegu kolmandiku vanusepiiriks oli 25-29 eluaastat. Meesõpetajate keskmine vanus oli arusaadavatel põhjustel kõrgem, kuid ka nende hulgas moodustasid enamiku (67,2%) need, kelle vanusepiiriks oli 39 aastat (Eesti demograafia, vihik I. Haridus Eestis, lk. 211, 217-218).

Õpetajatekaadri olulist parandamist tõotas vaid uute pedagoogiliste õppeasutuste töölerakendamine, mõningat leevendust andsid ka lühiajalised täiendkursused. Viimast moodust rakendati alates 1919. aastast, mil kolmel suvevaheajal tegutsesid kutseta õpetajate kursused. Kokku õppis seal, sooritas eksameid ja sai õpetajakutse üle 600 inimese. Enam kui 500 tulevast pedagoogi said kiirendatud korras ettevalmistuse ja kutse 1919/1920.a. õpetajate seminaride juures loodud 2-3-

kuulistel (hiljem, kuni 1927. aastani 1-aastastel) kursustel. Keskharidusega inimesed võisid selliste kursuste kaudu omandada algkooliõpetaja kutse ka mõningate keskkoolide juures (Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi tegevuse ülevaade. - Tln., 1934, lk. 24).

Õpetajate ettevalmistuse tase ja ulatus sellisel viisil vajadusi siiski ei rahuldanud. Seetõttu loodi Eestis 1919.a. algkooliõpetajate ettevalmistamiseks õpetajate seminarid (Tartus, Tallinnas ja Rakveres). 1920.a. said algõpetuse veel kaks sellist õppeasutust - Võrus ja Läänemaa Õpetajate Seminar. Neile lisaks alustas 1923. aastal tegevust ka Saaremaa Ühisgümnaasiumi pedagoogiline haru.

Tegelikult võttis Eestimaa Ajutine Valitsus vastu otsuse Rakvere Õpetajate Seminari avamisest juba 10. detsembril 1918.a. (Õpetajate Leht, 1933, 7. jaanuar). Sõjaaja raskuste tõttu lükkus aga töö tegelik algus mõnevõrra kaugemale.

Esimesena alustas 24. märtsil 1919.a. praktilist õppetööd siiski Tartu Õpetajate Seminar (Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi tegevuse ülevaade, lk. 24). Seminari direktori kohusetäitjaks määras Haridusministeerium Voldemar Raami, kes sellel kohal töötas siiski lühikest aega. Alates 1919. aasta aprillist asus õppeasutust juhatama J. Tork. Õpetajate hulgas oli arvukalt tuntud haridus- ja teadusinimesi: Joh. Aavik, Juhan Aavik, Peeter Põld, Felix Lepp jt. (Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928. Tartu, 1929, lk. 371, 373). Kõik see tagas õppetöö vajaliku taseme juba seminari algaastaist alates.

Tallinna Õpetajate Seminar alustas praktilist tööd 15. septembrist 1919. aastal. Pisut hiljem (6. oktoobril 1919. aastal) alustas tegevust õpetajate seminar Rakveres. Selle etteotsa määrati Voldemar Raam. Rakveres toimus õpetajate koolitamine direktorite V. Raami (1919-23), G. Rosenbergi (1923-25), A. Rikkeni (1925-28) ja jälle V. Raami (1928-32) juhtimisel.

Õpetajate nappust ei suutnud kolm seminari siiski lähitulevikus katta. Seepärast võttis 1920. aasta septembris vastu otsuse luua juurde veel kaks õpetajate seminari - Võrus ja Läänemaal. Tegelikult alustasid mõlemad õppetööd 1921. aastal. Võru Õpetajate Seminari direktoriks kogu eksisteerimisaja vältel oli tuntud kooliuuendaja J. Käis. Õpetajate hulgas oli valdavalt progressiivsed haridustegelased. Läänemaa Õpetajate Seminari esimeseks direktoriks (1920-24) oli J. Õunapuu, pärast teda K. Lipp (1925-27) ja alates 1927. aastast A. Fluss. (Läänemaa Õpetajate Seminar 1921-1931. Haapsalu, 1931, lk. 11, 16-17). Eri aegadel töötasid siin õpetajana C. Kreek, J. Ruus, E. Enno, Riho Päts, Ed. Vender jpt. tuntud pedagoogid.

Õpetajate seminarides õppis noori erinevatest ühiskonnakihtidest. Üsna konkreetse pildi sellest annab näiteks Võru Õpetajate Seminari õpilaste sotsiaalne päritolu 1927/28. õppeaastal. Umbes 170 õpilast 34,5% pärines talupidajate peredest, 8,3% olid vanemad asunikud ja 3,9% - kaupmehed. 34,6% pärines tööliste, käsitööliste ning popsiperedest. Ülejäänud vanemad olid kas ametnikud (13,8%), vabakutselised (2,9%) või muude elukutsete esindajad (1,9%). (Võru Õpetajate Seminar. Tartu, 1936, lk. 12). Küllaltki sarnane oli õpilaste päritolu ka teistes õpetajate seminarides.

Õpetajate seminarid komplekteerusid seega rahva hulgast pärinevatest noortest, kelle hilisem maailmavaade ja praktiline tegevus lähtus demokraatlikest põhimõtetest.

Ootamatult ruttu hakkasid aga valitsevad ringkonnad kaaluma õpetajate seminaride likvideerimise plaane. Nii lõpetati 1925/26. õppeaastal uute õpilaste vastuvõtt Tallinna Õpetajate Seminari. Selle õppeasutuse asemel pidi loodama kahe-aastase õppeajaga pedagoogiline instituut (Eesti Statistika, 1928, nr. 78 (5), lk. 298). Tegelikult kujunes sellest Tallinna Pedagoogium (1928-37). 1930.a. lõpetas oma

tegevuse Võru Õpetajate Seminar, 1932. aastal aga ka Rakvere, Tartu ja Läänemaa õpetajate seminar.

Üldsuse nõudel taastati siiski 1937. aastal kaks (Tallinna ja Tartu) õpetajate seminari, kuhu võeti 9-klassilise progümnaasiumi haridusega noori (Riigi Teataja, 1937, 46. 414).

Sellist vastuolulist tegutsemist - avada viis uut õppeasutust, kanda sellega seondult suuri materiaalseid kulutusi, teha väga keerukas organiseerimistöö ja siis need mõne aasta möödudes kas sulgeda või reorganiseerida, on võimalik põhjendada vägagi erinevalt. Ametlik versioon lähtus sellest, et 20-te aastate lõpuks tekkis algkooliõpetajate üleproduktsoon. Põhjendatuks ei saa seda seisukohta pidada sellepärast, et Tallinna Pedagoogiumi juures ja mujalgi korraldati ka pärast seminaride sulgemist kursusi õpetajate täiendavaks ettevalmistamiseks.

Õpetajate seminaride lõpetanuid oli aastail 1920-1933 ühtekokku 1569 inimest. Õpetajate seminaride tegevus Eestis aitas väga oluliselt kaasa pedagoogide kaadri tugevdamisele. Suurelt osalt tänu neile saavutati 1939. aastaks olukord, kus peaaegu kõik maakoolide õpetajatest olid vastava kutseharidusega, enam kui pooled nendest olid lõpetanud õpetajate seminari.

tajate seminari.

Õpetajate seminaride osa oli ka hindamatu kultuuritöö arendamise seisukohast, eriti maal. Seda tingis seal valitsenud rahvaläheduse ja -valgustuse mentaliteet. Õppima tuldi siia teadmisega oma vastutusest tõsta rahva kultuuri- ja haridustaset.

Algkooliõpetajateks võis valida isikuid, kes on lõpetanud õpetajate seminari kursuse, või siis kesk- ja kõrgema õppeasutuse lõpetajaid, kes on omandanud õpetajakutse.

Arvestades töö eripära ja raskust, said seminaride õpetajad ühe palgaastme võrra kõrgemat palka kui gümnaasiumide õpetajad. Äge vaidlus seminaride pärast ja ümber kestis 1930.-a.-ni. J. Käis võitles seminaride püsima jäämise eest. (J. Käis «Kasvatus» 1922, nr. 9, 10). J. Käisi meelest pidi olema tee õpetajaametisse vaba andekamatele noortele laiematest rahvahulkadest, eriti maalt ja seda need ka oma tegevuse ajal olid.

3.2 Õppetööst kodanliku Eesti algkoolis ja õppeplaanid.

1920. aasta algkooliseaduse järgi oli hariduse algastmes 6 õppeaastat. 6-klassiline koolikohustus viidi ellu järk-järgult kuni 1930. aastani. Tasuta algharidusele järgnes 5-klassiline õppemaksuga keskkool, seega kulus keskhariduse omandamiseks 11 õppeaastat.

Esiialgu töötasid koolid ajutiste õppeplaanide järgi. 1920. aasta algkooliseaduse järgi õpetati järgmisi õppeaineid: kodulugu, emakeelt, laulmist, võimlemist, käsitööd, joonistamist, aritmeetikat ja algebrat, geomeetriat, loodust, ühes tervishoiuga, maadeteadust, ajalugu, kodanikuteadust ja kaht võõrkeelt. Tsaariaegse rahvakooliga võrreldes oli nüüd õppeplaanis uusi õppeaineid nagu kodulugu, laulmine, võimlemine jm. Usuõpetus oli ametlikust õppeplaanist välja jäetud, rõhutati koduloo, laulmise, võimlemise, käsitöö ja joonistamise tähtsust. Tunduvalt tõusis eesti keele õpetamise osatähtsus ja järk-järgult ka tase.

Tabel nr. 1

Õppeained	Klassid (õppeaastad)						Kokku
	1.	2.	3.	4.	5.	6.	
Emakeel	6	6	6	5	4	4	31
Kodulugu	3	3	3	-	-	-	9
Matemaatika ¹	5	5	5	5	5	5 ²	30
Loodusõpetus ³	-	-	-	4	4	5	13
Geograafia ⁴	-	-	-	2	2	2	6
Ajalugu	-	-	-	2	2	2	6
Kodanikuõpetus ⁵	-	-	-	-	-	1	1
I võõrkeel	-	-	4	4	3	3	14
II võõrkeel	-	-	-	-	3	3	6
Joonistamine	2	2	2	2	2	2	12
Käsitöö	2	2	2	2	2	2	12
Laulmine	2	2	2	2	2	2	12
Võimlemine	2 ⁶	2 ⁶	2	2	2	2	12
Kokku	22	22	26	30	31	33	164

¹ aritmeetika, geomeetria, algebra

² ühes geomeetrilise joonestamisega

³ bioloogia, füüsika, mineraloogia, tervishoid

⁴ maateadus, maalugu, maadeteadus

⁵ ühiskonnalugu, kodaniku õigused ja kohustused, kodaniku eetika

⁶ soovitatav pooltundidena

1921/22. õppeaastast kehtestati õppeplaan (vt. tabel nr. 1), mis jäi püsima pikemaks ajaks. Õppeplaanile olid lisatud kõikide õppeainete õppekavad (programmid) ja nende juurde kuuluvad seletuskirjad meetoodiliste juhtnööridena. Nii 1921. a. kui ka 1928. a. õppekavad olid tolle aja parima meetoodiku Johannes Käisi koostatud.

Positiivselt tuleb märkida õppekavade üldises seletuskirjas rõhutatud õppeainevahelise seose ideed kogu algkoolikursuses. Õppematerjal soovitati igas klassis koondada teatud teemade ümber. Õpetamisel soovitati arvestada õpilaste individuaalseid iseärasusi, rõhutati nüüd tööprintsibi tähtsust, st. õpilane pidi teadmisi omandama eeskätt iseseisva aktiivse tööga. Õpilase iseseisva vaimse tööga pidi võimaluse korral liituma käe tegevus.

Nii olid õpetamise põhiprintsiibid, kantud kooliuuenduslikest ideedest, mis aga tegelikkuses leidsid rakendamist siiski piiratud ulatuses.

Üks esimesi algõpetuse sisulisi uuendusi oli **koduloo** kui õppeaine võtmine algkooli õppeplaani 1919. a. algul. Kodulootundide ülesandeks oli laste tutvustamine lähema ümbrusega. Taheti õpetada neid ümbrust vaatlama, tähele panema, endale nähtustest aru andma, oma tähelepanekuid teistele edasi andma. Sealjuures tuli siirduda lähemalt kaugemale, üksikult üldisele. Kodulootunnid pidi panema aluse järgnevale loodusloo, ajaloo ja maateaduse õpetamisele (alates 4. õppeaastast). Iga kool pidi koduloo õpetamiseks kokku seadma oma kohaliku õppeprogrammi, lähtudes kohalikest oludest ja loodusest.

Loodusloo õpetamise (4.-6. õa) eesmärgiks algkoolis ei olnud süstemaatiline loodusõpetus, vaid kodumaa looduse ning inimese elu ja tegevusega seotud loodusnähtuste tutvustamine. Ühtlasi taotleti loodusearmastuse ja ilutunde kasvatamist, looduse hoidmist ja kaitsmist. Loodusloo programmi kulusid taime- ja loomariik, samuti tähtsamad füüsika ja keemia nähtused. Algkoolikursuse lõpul, 6. õppeaastal, pidi tuttavate taime- ja loomariigi esindajate arv juba küllalt suur olema, et õpilasi ka taimede ja loomade liigitamisega tutvustada. Kursuse lõpul soovitati õpilasi lühidalt tutvustada ka arenemisõpetusega. Õppeprogramm oli kokku seatud aastaaegade ja ökosüsteemide põhimõtteil. Loodusõpetuse keskpunkti seadis J. Käis elava looduse vaatluse, õppekäikude korraldamise loodusse, samuti katsed.

Maateaduse õppeprogrammis oli 4. õppeaastal kodumaa tundmaõppimine loomulikuks jätkuks koduloole. Tutvustati ka naaberriike ja Euroopat. 5. õppeaastal tulid vaatlusele teised maailmajaod ja maakeraga seotud nähtused. 6. õppeaasta tutvustas kosmograafia algmõisteid ning ühtlasi kordas kodumaa ja Euroopa

ülevaadet. Programmis oli ka majanduslik ja kaubanduslik suhtlemine üksikute riikide ja maailmajagude vahel, toorained, nende saamine ja töötlemine.

Ajalookursus oli 1921. a. programmide järgi üles ehitatud lineaarselt. 4. õppeaastal vaadeldi perioodi vanematest aegadest kuni rahvaste rändamiseni, 5. õppeaastal keskaega kuni Orduaja lõpuni ja 6. õppeaastal sündmusi Liivi sõjast Tartu rahuni. Käsitluse keskpunktis pidi seisma kodumaa ajalugu. Üldajaloost tuli iseloomustada vaid üldise tähtsusega kultuurilisi ajajärke, vältides faktiuputust. Tuli kasvatada arusaamist ajaloonähtuste põhjuslikest seostest ja seaduspärasustest. Kõik parteilised tendentsid pidid koolist eemale jääma. Ainuke tendents, mis ajalool koolis, eriti rahvakoolis võib olla, on, et lastes kasvatatakse huvi oleviku elu nähtuste, kaasinimeste õiguste ja oma riigi kui kõige avarama Eesti rahva vaimlise ja sisulise aktiviteedi võimaldaja vastu. Kuid seda võib teha ilma tõelolude sihiliku moonutamisetä, täiesti erapooletu vaatlemise ja rahuliku nähtuste käsitlemise piiridesse jäädes.

6. õppeaastal oli ette nähtud ka üks nn **kodanikuteaduse tund** nädalas. See käsitles perekonda, küla, valda, alevit, linna, maakonda, seltse, nende korraldust ja ülesandeid. Tuli käsitleda riigi mõistet ja ülesandeid, Eesti Vabariigi tekkimist, põhiseadust, Riigikogu, valitsust, kohut, riigi sissetulekuid ja väljaminekuid, riikidevahelist suhtlemist, rahvamajandust. See oli uus õppeaine, mis pidi andma õpilastele pildi ühiskonnaelust ja tutvustama neid kodaniku õiguste ja kohustega. Kodanikuteaduse ülesandeks oli kasvatada väärtuslikke kodanikke.

Eesti keele õppekavas oli 1. õppeaastal lugemis- ja kirjutamisõpetuse algaste. 2. õppeaastal pidi lugemine juba ladusam olema. 3. õppeaastal võis õpilastelt juba enam-vähem head lugemistehnikat nõuda. 4. õppeaastal kehtsid õpilaste «harjutused mõttepärases, arukas lugemises», kehtis grammatika ning õigekirjutuse aluste süvendamine. 5. õppeaastasse kuulus «sõnaõpetuse süstemaatiline

kokkuvõte», 6. õppeaastasse «lauseõpetuse süstemaatiline kokkuvõte». Õpilasi tuli tutvustada rahvaluule, «Kalevipoja» ja tähtsamate kirjanikega. Tuli lugeda ja arutada J. Pärna, J. Kunderi, E. Bornhöhe, E. Vilde, A. Kitzbergi, Juhan Liivi jt. teoseid.

Algkoolis õpetati ka kaht võõrkeelt, millest ühe õppimine oli kohustuslik, teine vabatahtlik. Algkooli vanemates klassides õpetati esimese võõrkeelena esialgu vene keelt, sest õpilased olid seda juba varem õppinud, ning teisena saksa keelt. Nooremates klassides (3.-4. õppeaasta) aga määrati esimeseks võõrkeeleks saksa keel. Vastavalt eesti kodanluse nõukogudevastasele orientatsioonile jäeti vene keele õpetamine 1923/24. õppeaastast alates eesti õppekeelega algkoolide õppeplaanist välja, kuigi lastevanemate ja õpetajate soovi kohaselt oleks vene keelt pidanud õpetatama vähemalt teise võõrkeelena. Esimese võõrkeelena tuli algkooli 3.-6. klassis õpetada saksa keelt ja teise võõrkeelena 5.-6. klassis inglise keelt. Kuna inglise keele õpetajaid oli vähe, lubati teise võõrkeele õpetamine neist algkoolides, kus vajalikud õppejõud puudusid, esialgu ära jätta.

Muukeelsetes koolides tuli õpetada eesti keelt 3.-4. õppeaastal 4 tundi nädalas ja 5.-6. õppeaastal 3 tundi nädalas. 6. õppeaastal pidid õpilased suutma oma mõtteid eesti keeles avaldada ja ka kirjalikult väljendada.

Matemaatika õppeprogrammis oli endisega võrreldes muudatusi. Aritmeetikat, geomeetriat ja algebrat ei tulnud õpetada eraldi, vaid nende eesmärgid ja meetodeid ühendades. Ülesanded pidid olema elulised ja olema ettevalmistuseks praktilisele tegevusele. 4. õppeaastal tuli üle minna enam-vähem süsteemipärasele käsitlemisele. 6. õppeaasta peaülesandeks oli aritmeetika ja geomeetria kokkuvõtlik kordamine ja praktiline sissejuhatus algebrasse.

Joonistamise õpetamise eesmärgiks oli lapse igakülgne harmooniline arendamine, temas loomis- ja kujutlusvõime, tahtejõu ja esteetiliste tunnete kasvatamine. Käsitöö alal tuli õpetada savi voolimist, paberi-, papi-, punumis-, puu ja metallitööd ning majapidamist, tütarlastele ka riide- ja lõngatööd.

1922/23. õppeaastal õpetas klassikursuse 76,2%, teiseks aastaks jäi samasse

Laulmine pidi kasvatama lastes lauluarmastust, harima häält, arendama laulurütmi, meloodia, harmoonia ja dünaamika tundmist. Võimlemine pidi noorsugu kehaliselt arendama.

Reaktsioonina tsaariajale, mil kool oli kiriku võimu all, tahtsid demokraatlikud haridustegelased kooli religioonist vabastada. Kuni 1923. aastani usuõpetust algkoolide ametlikus õppeplaanis ei olnud. 1920. aasta algkooliseaduse järgi võis usuõpetust õpetada lastevanemate soovil ja kulul vabatahtliku õppeainena enne või pärast kohustuslikke õppetunde kooliruumes.

1923/24. õppeaastast alates tuli usuõpetust vastava rahvahääletusena hakata õpetama koolidele kohustusliku õppeainena riigi kulul. Õpilasele jäi ta vabatahtlikuks õppeaineiks. 1923. aastal kinnitatud algkoolide tunniplaani järgi õpetati usuõpetust 1.-4. klassis 2 ja 5.-6. klassis 1 tund nädalas. Nii mõnigi kord tuli usuõpetust õpetama hakata õpetajail, kes ise polnud usklikud.

Järelvalvega koolide õpetusliku ja kasvatusliku külje üle tegelesid koolinõunikud, kes valiti maakondade ja linnade omavalitsuste poolt haridusnõukogude ettepanekul.

1919/20. ja ka järgnevail õppeaastail tunnistasid koolinõunikud õpetuse liiga raamatulikuks ja teoreetiliseks. 1923/24. õppeaastal väideti Haridusministeeriumi aruandes koolinõunike andmete põhjal, et õppetöö viljakus kasvab järjekindlalt. Üksikute ainete metoodikas nenditi suurt mitmekesisust, kuid siiski väideti, et

koolitööst punase lõngana käib läbi uuenduspüüd, püüd läheneda töökoolile, üldse teostada uuema aja kooli nõudeid, ja kuigi ta igakord soovitavaid tagajärgi ei anna - teatud värskust toob see kooliellu siiski.

1922/23. õppeaastal lõpetas klassikursuse 76,2%, teiseks aastaks jäeti samasse klassi 15,9% ja järelkatseid määrati 7,9% algkooliõpilastest. Kõige rohkem raskusi valmistas õpilastele matemaatika, seejärel emakeel ja võõrkeeled. Aja jooksul jõuti otsusele, et 1921. aasta õppeprogrammid on liiga ulatuslikud, sest oli arvatud, et emakeelses koolis jõuavad õpilased omandada teadmisi ja oskusi märksa rohkem kui varem võõrkeelses koolis. Selgus aga, et õpilaste võimetus on omad piirid ja õppeprogramme tuli kärpida.

Aastal 1928 kehtestati uued õppeplaani ja -programmid, milles erinevalt eelnevast oli rõhutatud rohkem kasvatuslikke eesmärgi. Üldinimlike omaduste kasvatamise kõrval rõhutati Eesti Vabariigi kodaniku st. kodanliku riigikodaniku kasvatamise nõuet. Uue õppeplaani järgi suurendati kõigis klassides emakeele tundide arvu (kokku 31 nädalatunnilt 1921.a. 42 nädalatunnile 1928. a. õppeplaanis).

Nüüd diferentseeriti mõningal määral linna- ja maa-alkkoolide õppeplaani (vt. tabel nr. 2). Maa-alkkoolides suurendati pisut emakeele, matemaatika ja loodusõpetuse tundide arvu, linna-alkkoolides seevastu joonistamise ja võimlemise tundide arvu. Maakoolides algas õppetöö sügisel hiljem ja lõppes kevadel varem kui linnakoolides ning õpilaste õppeedukus oli seal mõnevõrra madalam.

Koduloole oli nüüd lisatud kõlblusõpetus ja kodanikuõpetus. Kõlblusõpetust käsitleti 1.-3. klassini seoses kodulooga, 4. kuni 6. klassini iseseisva õppeainena 1 tund nädalas, kodanikuõpetust 6. klassis 1 tund nädalas. Seda õppeplaani muudeti juba 1930. aastal: kodanikuõpetus ühendati ajaloo ja kõlblusõpetus usuõpetusega,

Õppeained	Maal							Linnas						
	1.	2.	3.	4.	5.	6.		1.	2.	3.	4.	5.	6.	
Kodulugu, kõlbluse ja kodanikuõpetus	3	3	4	1	1	2	14	3	3	4	1	1	2	14
Usuõpetus	2	2	2	2	1	1	10	2	2	2	2	1	1	10
Emakeel	8	8	8	7	6	5	42	8	8	8	7	5	5	41
Ajalugu	-	-	-	2	2	2	6	-	-	-	2	2	2	6
Matemaatika	5	5	6	5	5	5	31	5	5	5	5	4	5	29
Loodusõpetus	-	-	-	3	4	4	11	-	-	-	3	4	3	10
Maateadus	-	-	-	2	2	2	6	-	-	-	2	2	2	6
Kujutamine: voolimine ja joonistamine	2	2	2	2	1	1	10	2	2	2	2	2	1	11
Tööõpetus	2	2	2	2	2	2	12	2	2	2	2	2	2	12
Laulmine	2	2	2	2	2	2	12	2	2	2	2	2	2	12
Võimlemine ja tervishoid	2	2	2	2	1	1	10	2	2	2	2	2	2	12
Võõrkeel	-	-	-	-	5	5	10	-	-	-	-	5	5	10
Kokku	26	26	28	30	32	32	174	26	26	27	30	32	32	173

seega vähenes nädalatundide arv maa-alkkoolides 170ni ja linnas 169ni. 1928. aasta õppeprogrammides ei olnud niipalju rõhku pandud teadmiste ja oskuste hulga, kui nende elulähedusele, vastavusele laste võimetega. Alklassides soovitati üldõpetust. Kõigi õppeainete programmides on nüüd erirubriigina välja toodud nn keskustus. Õppeprogrammide seletuskirjades anti kokkuvõtte kõigist didaktilistest ja metoodilistest lahendustest, milleni pedagoogiline mõte Eestis oli selleks ajaks jõudnud. Uued õppeprogrammid sundisid õpetajaid õppematerjali üle rohkem järele mõtlema ja oma metoodilisi oskusi täiendama.

Loodusõpetuse suure kasvatusliku ülesandena oli fikseeritud looduskaitse mõtte arendamine. Armastus ja kaastundmus eluolevuste ja kõigi looduse-esemete vastu.

Ajalooõpetamise kasvatuslikuks sihiks pidi olema arendada ajaloolist meelt ja mõtlemist ühes põhjuslikkuse selgitamisega; äratada tahet osavõtteks avalikust elust; kasvatada lugupidamist teistest rahvustest ning nende kultuurist; kasvatada riigikodanikku.

Osa koolitegelasi pidas kahe võõrkeelega õpetamist alkkoolides üleliigseks, sest suurel hulgal alkkooli lõpetajail oli emakeele õigekiri ja matemaatika alged puudulikult omandatud. Juba 1926. aastal lõpetas haridusminister J. Lattik alkkoolis teise võõrkeelega õpetamise. 1928. aasta õppeplaan jättis esimesele võõrkeelele õpilaste vabatahtliku aine alkkooli 5. ja 6. klassis a 5 tundi nädalas. Saksa keel lubati asendada inglise keelega. Paljud lastevanemad taotlesid vene keele õpetamist, eriti majanduskriisi aastail.

Uute õppeplaanide ja -programmide rakendamisega õppetöö tase tõusis. Kui 1928/28. õa. lõpetas klassikursuse 82,9% õpilastest, siis 1930/31. õa. 83,8%. Raskeimaks õppeaine oli matemaatika, teisel kohal nõrkade arvu poolest oli

emakeel ja kolmandal võõrkeel. Kokkuvõttes olid poisid tüdrukutest nõrgemad kõikides ainetes (ka matemaatikas) ja klassides.

1934.a.koolireformiga pandi alus uuele koolisüsteemile 4+5+3 (algkooli+progümnaasium+gümnaasium). 6-klassilise algkooli pidid reformijate kavatsuse järgi lõpetama need, kes üldhariduslikus keskkoolis edasi õppida ei kavatsenud. Ent rahva üldise rahulolematuse tõttu tuli kujundada paralleelne süsteem 6+3+3 (algkool+reaalkool+gümnaasium. Ühtluskooli süsteemi ja algastme terviklikkuse lõhkumine oli toleaeagses koolikorralduses sammuks tagasi. Tagurliku koolireformi elluviimist soodustasid riigi poliitilises elus aset leidnud antidemokraatlikud muudatused.

1928. aasta algkooli õppeprogrammide puuduseks leiti, et need ei rõhuta küllaldaselt rahvusliku kasvatuse nõuet. Asuti ette valmistama uusi programme.

Koolielu juhtijad rõhutasid nüüd eriti ajaloo ja kodanikuõpetuse tähtsust. Nende ainete nädalatundide arvu suurendati algkooli 5. ja 6. klassis endiselt 6-lt 8-le. Ajalooõpetuse tsentrumiks pidi saama Eesti ajalugu.

Nõuti muudatusi ka eesti kirjanduse õpetamisel. Emakeele kavades soovitati mõnede haridusnõunike poolt «välja jätta jutud, mis täis sotsiaalset kibestumistunnet, elupessimismi, vihaõhutamist raskes töös oleva endisaegse eestlase hinges sakslaste vastu». Nende asemel soovitati lugemikku paigutada «Vabadussõja kangelaste» biograafiad jms. Algkooliõpilastele määratud kirjandus olgu vaba elu varjupoolte kujutamisest. Lugemismaterjal olgu selline, mis rahvustunnet tõstab.

1935. aasta algul peetud usuteadlaste konverents nõudis oma resolutsioonis usuõpetuse muutmist õpilastele kohustuslikuks, usuõpetusele vähemalt 2 tundi nädalas, selle aine õpetamist pastorite poolt jms.

Usuõpetuse tundide arvu suurendati algkooli 5.-6. klassis 1934. aastal seniselt 1 tunnilt nädalas 2 tunnile (1.-4. klassis õpetati juba varem 2 tundi nädalas). 1928. aasta algkoolide õppeplaani viidud kõlblusõpetus oli erainena välja jäetud juba 1930. a. õppeplaanist. Haridusministeeriumi korraldusega 22. septembrist 1933 tulid seni usu- ja kõlblusõpetusele määratud tunnid kasutada ainult usuõpetuseks.

Alates 1934. aastast ei kuulunud võõrkeel enam algkoolile kohustuslike õppeainete hulka. Võõrkeelt võis õpetada algkooli 5. ja 6. klassis kohalike omavalitsuste või lastevanemate kulul vabatahtliku õppeainena a 3 tundi nädalas endise 5 tunni asemel. Võõrkeele õpetamiseks tuli vähendada õppeplaanis näidatud tundide arvu maa-algkoolide 5. ja 6. klassis emakeeles, joonistamises ja võimlemises igas aines ühe tunni võrra, linna-algkoolide 5. klassis loodusõpetuses ühe, tööõpetuses kahe tunni võrra. Võõrkeele õpetamise luba kasutas 1934/35. õppeaastal 617 algkooli, kuna 343 algkooli loobus võõrkeele õpetamisest. Õpetati seda keelt, mida õpetati võõrkeelena lähemas keskkoolis, st. inglise või saksa keelt. Võõrkeele ärajätmise arvel suurendati algkoolis matemaatika, loodusõpetuse ja tervishoiu tundide arvu.

1937. aasta sügiseks töötati välja uued algkooli õppeplaanid ja -programmid, mis kinnitasid 1934. aastal tehtud muudatused üksikute õppeainete osatähtsuses. 1938. aastal avaldatud õppeplaanist, mis oma põhiosas kehtestati juba 1937. aastal, oli iseseisva õppeainena välja jäetud kodulugu ja see ühendatud eesti keelega, kusjuures tundide arv jäi üldiselt samaks. Võrreldes 1930.a. ja varasemate õppeplaanidega kujunes uus õppeplaan algkoolides üldise nädalatundide arvu poolest piiratumaks (maa-algkoolides oli küll keele tundide arv 3 võrra suurem). (Vt. tabel nr. 3).

Tabel nr.3

1930. ja 1938. AASTA ÕPPEPLAAN

Õppeained	1930.a.							1938.a.						
	1.	2	3.	4.	5.	6.		1.	2.	3.	4.	5.	6.	
Emakeel	8	8	8	7	5	5	41	9	9	7	6	55	41	
Kodulugu	3	3	4	-	-	-	10	-	-	-	-	--	-	
Usuõpetus	2	2	2	2	1	1	10	2	2	2	2	22	12	
Matemaatika	5	5	5	6	4	4	20	5	5	5	5	55	30	
Loodusõpetus ja tervishoid	-	-	-	3	3	3	9	-	-	3	3	33	12	
Maateadus	-	-	-	2	2	2	6	-	-	-	2	22	6	
Ajalugu ja kodanikuõpetus	-	-	-	2	2	2	6	-	-	-	2	33	8	
Võõrkeel	-	-	-	-	5	5	10	-	-	-	-	--	-	
Joonistamine	2	2	2	2	1	1	10	2	2	2	2	22	12	
Tööõpetus	2	2	2	2	4	4	16	2	2	2	2	22	12	
Laulmine	2	2	2	2	2	2	12	2	2	2	2	22	12	
Võimlemine	2	2	2	2	1	1	10	2	2	2	2	22	12	
Kirjatehnika	-	-	-	-	-	-	-	1	1	1	-	--	3	
Kokku	26	26	27	30	30	30	169	25	25	26	28	2828	160	

Programmide seletuskirjas märgiti, et «kogu õppetöö kontsentreerub kodumaise aine ja olevikuelu küsimuste ümber.» Soovitati elavas õppetegevuses alati pidada sidet üksikute ainete vahel ning mitte püüda aine teaduslik-süsteematilise käsitluse poole. Algastmel võis töö toimuda üldõpetusena. Aine ulatuse ja sisu määramisel soovitati arvestada lapse arengut, kooli ümbruskonda ja tegeliku elu nõudeid.

Lähtuti põhimõttest, et algkooli ülesandeks ei ole ettevalmistus teistesse õppeasutustesse astumiseks, vaid algkooli õpilasi tuleb saata ellu. Algkool pidi õpilastele andma tegelikus elus vajalike teadmiste hulga ning arendama neist tulevasele riigikodanikule vajalikke omadusi. Eriti rõhutati tööarmastuse kasvatamist.

Õpilasi hinnati kuni 1934. aastani märksõnadega «hea», «rahuldav», «nõrk». 1934. aastast võeti kasutusele viiepalliline hindamine numbritega 1-5 (nõrk, puudulik, rahuldav, hea, väga hea). Edasiviimine klassist klassi ja koolikursuse lõpetamine toimus õpilaste üldise edasijõudmise põhjal.

1937/38. õppeaastal alates oli igas klassikomplektis ette nähtud nädalas üks tasu alla kuuluv klassijuhatajatund. Seda tundi tuli kasutada «õpilaste kavakindlaks kasvatuslikuks juhtimiseks ja õpilasingide töö korraldamiseks».

Klassikursuse lõpetas 1937/38. õppeaastal 81,3% ja 1938/39. õppeaastal 82,7% õpilastest. Seega ei olnud õppeedukus aastakümne jooksul paranenud, vaid pigem halvenenud. J. Käisi arvates põhjustas õppetöö mitterahuldavaid tagajärgi kooli ja õpetajate ülekoormamine kõrvaliste hoogtöödega, kooli välise korrastuse liigne esiletõstmine, heade töö- ja õppevahendite puudus ja muu.

Kui 1921. ja 1928. a. õppeprogrammid tähistasid õppe- ja kasvatustöö sisulist uuendamist, viisid tsaariajaga võrreldes õpetuse uuele kõrgemale tasemele, siis 1934.a. alates ette võetud muudatused olid sammuks tagasi. Algkooli õpetajaskond

oli üldiselt demokraatlikult meelestatud ning demokraatlikud ideed olid algkooli õppe- ja kasvatustöös tugevasti juurdunud.

3.3 Algkooliõpikud iseseisvas Eestis (1919-1940).

Tsarismi survest vabanemine tähistas hariduselus üleminekut iseseisva Eesti huvidele vastavale demokraatlikule koolikorraldusele - ühtluskooli süsteemile, mille algastmeks pidi olema 6-klassiline kohustuslik algkool.

Uue õppeainena võeti algkooli õppeplaani kodulugu. Tõusis emakeele õpetamise olulisus ja tase. Algkoolis tuli õpetada ka aritmeetikat, geomeetriat, algebrat, laulmist, võimlemist, käsitööd, joonistamist, kaht võõrkeelt ja kodanikuõpetust. Usuõpetus võeti õppeplaani 1923.a.

Koos õppeplaanide ja -programmide väljatöötamisega tuli hakata ka õpperaamatuid koostama. Vajadus eestikeelsete õpikute järele oli suur, sest meie koolikirjanduse areng oli venestusajal kängu jäänud. Õpikuid koostasid haridustegelased ja õpetajad, nende väljaandmisega tegelest palju kirjastusi («Loodus», «Noor-Eesti» jt.). Õpikute koostamine ja väljaandmine arenes stiihiliselt, mingi keskne organ seda tegevust ei suunanud ega korraldanud. Koolides võeti tarvitusele õpperaamatud, mis olid just parajasti saadaval, ja kui ilmusid paremad, heideti eelmised kõrvale. 1924. aastal moodustati Haridusministeeriumis õpperaamatute komisjon, kellele tehti ülesandeks õpikute läbivaatamine ja nende soovitamine koolidele. Sellega tegelesid peamiselt vastavate ainete tegelikud õpetajad. Põhiliselt peeti silmas õpiku vastavust kehtivale õppeprogrammile, kuid ka aine esitamise vastavust teaduslikele, pedagoogilistele ja metoodilistele nõuetele, keelt, stiili jm. Haridusministeeriumi komisjoni juhatas F.V. Mikkelsaar. 1924. aastal vaadati läbi 29 õpikut, millest soovitus anti kümnele, kuna 19 ei tunnistanud sobivaks. Komisjoni otsus ei sisaldanud mingit käsku ega keeldu nende raamatute tarvitamise kohta.

Tavaliselt oli ühes ja samas aines ning õppeaastal kasutamisel õpikuid mitmelt autorilt.

Algkoolides olid 1920. aastail enam-vähem ühesuguselt kasutusel M. Kampanni (Kampmaa), M. Nurmiku, J. Oro, J. Kuulbergi (Kallaku) ja V. Tammani aabitsad-lugemikud. Osa lugemikke kuulus nn univeraallugemike tüüpi, milles peale ilukirjanduslike palade leidus ka reaallainelisi. Kooliuuenduslased pidasid M. Kampmaa lugemikke liig raskepärasteks ja vananenuiks. Oma lapsepärasuse poolest leidis hindamist M. Nurmiku 1920. aastal ilmunud «Eesti kooli esimene lugemik», mille sihiks oli «... õpetada last vähehaaval kirjanduslikult mõtlema ja ilusa jutu või luuletuse üle rõõmu tundma.»

1930. aastail ilmusid eelmistele lisaks E. Martinsoni (Murdmaa), R. Reimani, J. Käisi, V. Alttoa-H. Rajamaa jt. lugemikud. J. Käisi aabits-lugemik «Esimesed vaod» olid määratud 1. ja 2. õppeaastale. See oli ainulaadne lugemik selle poolest, et tihedas seoses lugemispaladega anti keelelisi harjutusi ja iseseisvaid töid loetud palade sisusse süvenemiseks. E. Murdmaa ja R. Reimani lugemikud 5. ja 6. õppeaastale püüdsid pakkuda kunstiväärtuslikku algupärast ilukirjandust.

Õpikute liig segadane vahetamine ja lapsevanemate rahulolematuse põhjustas 1930. aastate lõpul õpikute standardiseerimise taotluse. Oli olemas Haridusministeeriumi 1934. aasta määrus, mille järgi kool ei võinud tarvitusele võetud õpikut vahetada varem kui 4-5 aasta pärast. Selle määruse täpne täitmine takistanuks nagunii liiga sagedast õpikute vahetamist. Tartu Õpetajate Seltsis leiti, et Eesti õpperaamatud kuuluvad parimate hulka kogu Euroopas.

Haridusministeeriumi koolivalitsuse komisjon asus 11. detsembril 1937 seisukohale, et uute õpikute kaootilist kirjastamist on nende stabiilsemaks ja odavamaks muutmise eesmärgil vaja tõkestada. Ent kuna standardiseerimise tulemusi ei või

ette näha, tuleb esialgu katseks standardiseerida ainult mõned õpperaamatud. Peeti vajalikuks koostada eesti keele ühine lugemik algkooli V ja VI klassile ning progümnaasiumi I ja II klassile.

Koolide peainspektor J. Aaviku soovitusel 1938. a. tuli ainulubatavana võtta kasutusele J. Parijõe, G. Reiali, A. Vaigla «Eesti koolilugemik» 5. ja 6. õppeaastale (Kirjastus O/Ü «Kultuurikoondis», 1938). Mõlema lugemiku sisu oli koostajate poolt hoolikalt valitud ning vastas täielikult korraldama esitatud nõuetele.

Haridusministeerium oli soovitanud A. Ploompuu «Lausõpetus algkoolidele». Hiljem olid üldiselt kasutusel F. Puusepa «Keelelisi harjutusi», «Eesti keele grammatika koolidele» ja «Kirjakeele algmeid», samuti M. Meose «Vaatlusi ja harjutusi õigekirja õppimiseks», H. Jänese ja P. Parlo «Eesti keele grammatika ja harjutustik», R. Reimani «Kirja tööraamat» (5. ja 6. õa.) ning J. Käisi emakeele töövihikud.

Usuõpetuses olid 1920. aastail soovitatud E. Tennmanni usuõpetuse lugemikud, mida kaunistasid E. Viiralti illustratsioonid. Hinnati ka J. Kõpu ja J. Järve «Usuõpetuse lugemikku algkoolidele» (1924), mida soovitati õpetajaile käsiraamatuks ja õpilastele koduseks lugemiseks.

Koduloo valdkonnas ilmus õpetajate abistamiseks esimesena S. Sütli «Kodulugu» kolmes erivihikus (1.-3. õa.). Saksa keelest tõlgiti J. Kühneli «Moodne vaateõpetus ehk kodulugu» (1921), millel oli «koduloo õpetamise alal põhjanev tähendus», kuid temas puudus Eesti olude tundmine. J. Käis, kelle esimene pikem kirjutis koduloost ilmus 1924. aastal koguteoses «Teel töökoolile» I. Paljudelt autoritelt ilmus rohkesti mitmesuguseid raamatuid, mis kõik hõlbustas koduloo õpetamist.

Anti välja palju matemaatikaõpikuid. Metoodiliselt hästi läbitöötatuks hindasid arvustajad 1.-5. õppeaastale ette nähtud K.R. Veski ja J. Grünthali «Aritmeetiliste

ülesannete kogu», milles oli silmas peetud uuendusvoolusid matemaatika õpetamisel. Kolme esimese õppeaasta raamatud moodustasid ülesannete kogu, 4. ja 5. õppeaasta õpikutes sisaldus süstemaatiline aritmeetikakursus ühes ülesannetega. Hea hinnangu osaliseks sai ka H. Veidermanni ja Chr. Brülleri «Väike arvaja» (1922), mida koolidele soojalt soovitati nii aritmeetikaülesannete kogu kui ka geomeetria algteadmiste pärast.

Haridusministeeriumi õpperaamatute komisjonis läbi vaadatud ja algkoolidele 1925. aastal soovitatud õpikute nimekirjas leidsid H. Veidermanni, Chr. Brülleri, J. ja E. Kuulbergi, A. Maramaa ja F.V. Mikkelsaare matemaatikaõpikud.

1920. aastate keskpaiku jõuti arusaamisele, et 1921. aasta algkooli õppeprogrammid on oma aja ära elanud. 1925. a. komisjon töötas välja uue matemaatika õppeprogrammi projekti, milles nõuti, et matemaatika õpetamine algkoolis ei tohi endale seada algkooli üldeesmärgist kõrgemale ulatuvaid sihte, ülesanded peavad vastama õpilaste vanusele ja arenguastmele.

F.V. Mikkelsaare õpikute sari «Algkooli matemaatika» vastas moodsa pedagoogika, didaktika ja metoodika nõuetele. Aine oli seostatud õpilaste eluga, oli silmas peetud laste huve ja isetegevust.

Ka E. Kuulbergi ja E. Martinsoni «Elavad arvud» püüdis rajada matemaatika algõpetust lapse elamustele, lähtudes lapsele tuttavast ümbrusest.

1930. aastail hakkasid hindamiskriteeriumid muutuma. Tõusis esile A. Kasvandi ja J. Langi õpikute sari «Väike matemaatik» I-IV klassile, mis leiti olevat «... selge süsteemiga, hea meetodilt, ülimalt suuteline kontsentreerima õpilaste tähelepanu arvudele».

1937. aasta andmeil olid algkoolides kasutusel A. Kasvandi ja J. Langi «Väike matemaatik», J. Kuulbergi jt. «Elavad arvud», F.V. Mikkelsaare «Algkooli matemaatika», A. Oengo-Johanson ja Chr. Brülleri «Väike arvutaja», J. Käisi ja A. Budkovsky matemaatika töövihikud, A. Maramaa matemaatikaülesannete kogu jm.

1922. aastast alates hakkas ilmuma P. Kogermani, H. Männiku ja L. Mahlsteini «Loodusõpetus» 4.-5. õppeaastale.

Üks viljakamaid õppekirjanduse autoreid oli ka loodusõpetuses J. Käis, kellelt hakkasid 1926. aastast ilmuma «Loodusesõbra vaatlusvihikud». Selles seerias ilmus neli erinevate ülesannetega vaatlusvihikut kodukoha loodusest ja ilmavaatlustest. Raamatus «Uusi teid algõpetuses» III (1932) ja IV (1934) ilmus J. Käisi «Loodusõpetus», mis sisaldas tööjuhatusi iseseisvaks individuaalseks tööks ja kergendas õpetajate tööd eriti liitklassides.

1929-1930. aastal ilmus esimene trükk J. Langi, A. Parise, V. Peedi ja G. Reiali õpikute sarjast «Väike looduse sõber» I-III (4.-6. õppeaastale). 1937. aasta andmeil oli see algkoolides üldiselt tarvilisel. Ent kasutati ka P. Kogermani, E. Kilkseni, H. Riikoja, J. Porti ja A. Kepi «Loodusõpetust» ning J. Käisi loodusõpetuse tööjuhatusi.

S. Sütti ja D. Koppeli sari «Maateaduse õpperaamat» 4.-6. õppeaastale (1922.-1923.a.) mis vastas õppeprogrammidele ja laste loomulikule arengutasemele. 1925. aastal ilmus neilt «Kooli atlas», 1927.-1929. aastal «Avaras maailmas» III-V, lisaks maateaduse ülesannete kogusid, kontuurkaarte jm..

Algkooli maateaduse programmid nõudsid lähtumist kodumaast Eestist, maastikuliste üksuste esiletoomist, õpilaste isetegevusest ja praktilisi töid. Tervet algkooli maateadust haarav õpperaamatute sari ilmus E. Markuse ja A. Partsi sulest, mida hinnati õppeprogrammidele vastavaiks. Kodumaa vaatlemisel püüti

selgitada põhjuslikke seoseid looduslike tingimuste ja inimeste majandusliku tegevuse vahel.

Algkoolidele määratud ajalooõpikuist oli esialgu kasutusel L.J. Jürgensi «Ajalugu rahvakoolidele», mille I osa (vana- ja keskaeg) ilmus 1918. aastal ja II osa (uusaeg) 1920. aastal. See oli peamiselt poliitilise ajaloo käsitus, mis sisaldas külluses fakte ja sündmusi. Puudus elav jutustus, kujukus ja piltlikkus. Viimases suhtes oli parem J. Sitska «Ajaloo algõpetus» (vana-, kesk- ja uusaeg). Teistest paremaks peeti ka M. Kampmanni (Kampmaa) «Eesti ajalugu».

1925. aastal ilmus J. Adamsoni «Eesti ajalugu algkoolidele», mis leidis eelnevaist paremat vastuvõttu. 1929. aastal ilmus temalt «Jutustusi kodumaa ajaloost» algkooli 4. õppeaastale ja «Eesti ajalugu ühenduses üldajalooga» algkooli 5. õppeaastale (1929) ning sama algkooli 6. õppeaastale (1930).

Järgnevalt ilmus J. Parijõe ja Toomas Adamsoni (Algma) «Möödunud ajad jutustavad» I ja II köide algkooli V klassile ja III köide algkooli VI klassile. Eesti ajaloost oli neist rohkesti esitatud ka õpilaste arenemistasemele kohandatud allikmaterjali. Need raamatud said positiivse hinnangu osaliseks.

1937. aasta andmeil olid algkoolides üldiselt kasutusel J. Parijõe ja T. Algma, kuid ka J. Adamsoni ajalooõpikud. Kodanikuõpetuses olid levinud R. Rägo «Kodanikuõpetus algkoolile» ning J. Parijõe ja T. Algma «Noor kodanik», mis andsid algkooliõpilastele tarvilikke teadmisi kehtiva ühiskondliku ja riikliku korra ning kodaniku õiguste ja kohustuste kohta.

Võõrkeeltest õpetati algkoolides põhiliselt saksa keelt. Üldiselt oli kasutusel H. Pezoldi «Saksa keele õpperaamat Eesti algkoolidele» ning E. Mitti ja E. Jaanvärgi

«Deutsches Lehr- und Lesebuch». Inglise keele õpetamiseks kasutati algkoolides M. Kreutzbergi «Inglise keele õpperaamatut».

Laulmise õpetamisel oli esialgu kasutusel V. Tammani «Kooli laulmise raamat», A. Kapi «Koolilaste laulud» ja A. Kasemetsa «Muusika algõpetus». Järgnevalt ilmus V. Tammani ja J. Aaviku «Laste laul» I (1925) ja II (1926) 1.-4. õppeaastale. 1930. aastail lisandusid A. Spirke «Algkooli lauluvara» (1932) 1.-6. õppeaastale. R. Pätsi «Lemmiklaulik» ja «Laulmisõpetuse töövihik». Üldiselt olid kasutusel J. Aaviku, R. Pätsi, T. Vettiku ja V. Tammani «Leelo» ning J. Aaviku ja V. Tammani «Kooli leelo».

Asuti kooliraamatukogude rajamisele, milleks saadi Haridusministeeriumilt teotussummasid. Eesti Õpetajate Liidu pedagoogikatoimkond ja Haridusministeerium koostasid koolidele soovitatavate kirjandusteoste nimekirju.

Võib väita, et aastakümneil arenes eestikeelne koolikirjandus täie hooga ning tõusis koos pedagoogilise mõtte ja õppeprogrammide arenguga uuele, euroopalikule tasemele.

3.4 1918-1940 aastate tähtsus algkoolile.

Need aastad olid Eesti Vabariigi üldises hariduselus murrangulise tähtsusega. Kuna need aastad hõlmasid omariikluse teket ja arengut. Algkool kui kogu haridustaseme alussammas oli pidevalt suure tähelepanu all ja siin viidi ellu ja katsetati suures arvu igasuguseid mõtteid ja ideid tollaste teadmiste mahus. Võeti vastu algkooli seadus, kehtestati üldine algkoolikohustus, koolitati algkooli õpetajaid. 30.-aastatel paranes materiaalne baas. Kehtestati uued õppeplaanid, muudeti tunnijaoatust, kirjutati uusi õpikuid. Kõik see oli kantud soovist edasi minna, muuta paremaks ja

kaasaegsemaks kogu koolisüsteemi. Muuta lapsepärasemaks ja loogilisemaks, tõrjuda välja võõrapärane ja sobimatu meie koolisüsteemile ja loomulikult anda haridust oma emakeeles ja valmistada ette julgeid ja teadlikke riigikodanikke.

Haridustöö areng Eestis aastail 1918-1940 (omariikluse tingimustes) tugines paljuski ajaloolisele rahvuslikule traditsioonile ja kogemusele. Haridus on seega olnud Eesti rahvuskultuuri üks olulisemaid ilminguid. Alkooli kui peamise tugisammas, millele toetus kogu süstemaatiline kooliharidus, atendas üldiselt osa eestlaste rahvusliku minapildi kujunemisel ja enesekesise sigisadmista andmiste. Alkooliast sai läbi seade tuge ja innustust püüdi isoclemisele ja enesemääratmisele.

Nüüd taas olles omariikluse tingimustes, on väga lühike, et me teaksime ja tunnaksime põhjalikult mineviku pärandit. Mis toimus aastail 1918-1940, enne kui omariiklus vägivaldselt katkestati? Kuhu me olime välja jõudnud, millise arengutele läbinud ja millel see kõik põhines? Millest me peaksime nüüd lähtuma, et jätkata poolajalõunat haridus- ja kultuuritööd? Mida me saame veel samal kujul kasutada, millest peame hoiduma tehtud vigade tõttu ning mida peaksime uuesti looma, et see vastaks kaasaegsele nõuetele tänapäeva ühiskonnas?

Ajalooli on kombeks korduda ja uuesti omariikiast 1918-1940 aastat, on kohati tunne, et meie ees ei avane mitte minevik, vaid meie endi olevik. Tehtust on kohustus õppida ja meie ülesanne ongi see, et õppides tundma minevikku, me ei kordaks enam tehtud vigu olevikus ega tulevikus.

KASUTATUD KIRJANDUS

KOKKUVÕTE

1. Algkooli õppe ja tunnikavad, Tln., 1928, lk. 80; Tln., 1930, lk. 5; Tln., 1938, lk. 5.

2. Andersen, L. Eesti rahvakooli vanem ajalugu. Tln. 1991, lk. 39, 52.

Haridustöö areng Eestis aastail 1918-1940 (omariikluse tingimustes) tugines paljuski ajaloolisele rahvuslikule traditsioonile ja kogemusele. Haridus on seega olnud Eesti rahvuskultuuri üks olulisemaid ilminguid. Algkool kui peamine tugisammas, millele toetus kogu süstemaatiline kooliharidus, etendas ülitähtsat osa eestlaste rahvusliku minapildi kujunemisel ja emakeelsete algteadmiste andmisel.

Algkoolist sai läbi aegade tuge ja innustust püüd iseolemisele ja enesemääramisele.

Nüüd taas olles omariikluse tingimustes, on väga tähtis, et me teaksime ja tunneksime põhjalikult mineviku pärandit. Mis toimus aastail 1918-1940, enne kui omariiklus vägivaldselt katkestati? Kuhu me olime välja jõudnud, millise arengutee läbinud ja millel see kõik põhines? Millest me peaksime nüüd lähtuma, et jätkata poolleijäänud haridus- ja kultuurielu? Mida me saame veel samal kujul kasutada, millest peame hoiduma tehtud vigade tõttu ning mida peaksime uuesti looma, et see vastaks kaasaegsetele nõuetele tänapäeva ühiskonnas?

Ajalool on kombeks korduda ja uurides omariiklust 1918-1940 aastal, on kohati tunne, et meie ees ei avane mitte minevik, vaid meie endi olevik. Tehtust on kohustus õppida ja meie ülesanne ongi see, et õppides tundma minevikku, me ei kordaks enam tehtud vigu olevikus ega tulevikus.

KASUTATUD KIRJANDUS

1. Algkooli õppe ja tunnikavad, Tln., 1921, lk. 31-38; Tln., 1928, lk. 90; Tln., 1930, lk. 5; Tln., 1938, lk. 5.
2. Andersen, L. Eesti rahvakooli vanem ajalugu. Tln. 1991, lk. 39, 52.
3. Annusson, J. Õpetajaskonna ülesanded. Kasvatus 1919, nr. 1, lk. 9; nr. 2, lk. 37-41; nr. 5, lk. 59-61.
4. Areng, Tln., 1932, nr. 11/12, lk. 257; 1934, nr. 3, lk. 42; 1934, nr. 8, lk. 159; 1937, nr. 5, lk. 134.
5. Eesti demograafia, vihik I. Haridus Eestis, lk. 211, 217-218.
6. Eesti Haridusseltside Aastaraamat, I. Tartu, 1909, lk. 62-65, 68-77, 97; II. Tartu, 1911, lk. 48, 54, 64.
7. Eesti raamatukogude ajaloo bibliograafia kuni 1917. Tln., 1985, lk. 159-160; Uurimus eesti raamatukogunduse ajaloost. Nõukogude Eesti raamatukogundus, XIV. Tln., 1985, lk. 25, 45.
8. Eesti Riigiarhiiv, f-1108, nim. 7, s. 6, 1. 5-12.
9. Eesti Statistika, 1926, nr. 61(16), lk. 20; 1928, nr. 78(5), lk. 298; 1929, nr. 91(6), lk. 356; 1931, nr. 113(4), lk. 211; 1938, nr. 137(4), lk. 195;
10. Eisen, F. Algkoolide õpetajate ettevalmistamisest iseseisvusaastail. Haridus, 1990, nr. 6, nr. 7.
11. Elango, A. Noorsoo karskustöö Eestis. Trt., 1926, lk. 35.
12. Elango, A. Eesti Rahvuskooli rajamine aastatel 1917-1920. Haridus, 1992, nr. 10, lk. 55.
13. Elango, Õ. Hariduspoliitika ja õpetajaskond kodanlikus Eestis 1919-1940 - Tln., 1972, lk. 66.
14. Elango, Õ. Algkooliõpikud iseseisvas Eestis 1919-1940. Haridus, 1991, nr. 3, lk. 44-49.
15. Elango, Õ. Õppetööst kodanliku Eesti algkoolis. Haridus, 1991, nr. 3, lk. 40-44.
16. ENE, 2. kd., lk. 106; lk. 348; 8. kd., lk. 535.
17. Haridus- ja Sotsiaalministeeriumi tegevuse ülevaade - Tln., 1934, lk. 24.
18. Kasvatus, 1920, nr. 5, lk. 43-44; 1922 nr. 14, lk. 212; nr. 22, lk. 360-361; 1938, nr. 2, lk. 59.

19. Kasvatus ja Haridus, 1917, nr. 3 ja 4, lk. 114; nr. 5 ja 6, lk. 135-136; nr. 7-9, lk. 215.
20. Kinkar, F. Vabaharidus Eestis 1918-1940, Tln. 1993.
21. Kinkar, F. Soome-Ugri kultuurikongresside ajaloost. Haridus, 1993, nr. 7/8, lk. 68.
22. Kits, A., Elango, A. F.V. Mikkelsaare osa eesti kooli kujunemisel. Haridus, 1991, nr. 4, lk. 52.
23. Kompus, H. Eesti kunst ja ühiskond ärkamisajast iseseisvuseni. - Soome-Ugri II Hariduskongress. Tallinnas 19.-21. juunini 1924, lk. 188, 191.
24. Koort, A. Rahvahariduse probleem seoses ühiskonna struktuuri muutustega. - Akadeemia, 1938, nr. 7, lk. 403-404.
25. Kruus, H. J. Tõnisson kaugvaates. - Jaan Tõnisson töös ja võitluses. Trt., 1938, lk. 577.
26. Läänemaa Õpetajate Seminar 1921-1931. Haapsalu, 1931, lk. 16-17.
27. Nurk, A. Algkool kodanlikus Eestis. Nõukogude pedagoogika ja kool VI, Trt., 1972, lk. 24-25.
28. Rannap, H. Eesti Vabariigi haridusministrid. Haridus, 1992, nr. 1 ja 2, lk. 37-39, lk. 44-47.
29. Riigi Teataja, 1918, nr. 6, lk. 3-5; 1920, nr. 75/76, lk. 208; 1923, nr. 83, lk. 617; 1930, nr. 67, lk. 814-815; 1937, nr. 46, lk. 414.
30. Sibul, A. Avalikud raamatukogud Eestis. - Fenno-Ugrica VB. V Soome-Ugri kultuurikongress, Tln., 1936., lk. 104.
31. Tartu Õpetajate Seminar 1828-1928. trt., 1929, lk. 371, 373.
32. Tarvel, P. Rahvahariduse osa nüüdisaegses ühiskonnas. - Kasvatus, 1937, nr. 7, lk. 397-406.
33. Tõnisson, J. Meie kultuuriline orientatsioon. Areng, 1935, nr. 1/2, lk. 6; lk. 27.
34. Ungru, J. Võru Õpetajate Seminar. Haridus, 1992, nr. 3, lk. 52; nr. 4, lk. 60; nr.5, lk. 56.
35. Võru Õpetajate Seminar. Tartu, 1936, lk. 12.
36. Õispuu. Eesti ajalugu II osa (11. kl. õpik). Haridus ja Kultuur, lk. 305-307.
37. Õpetajate Leht, 1933, 7. jaanuar; 1938, 30. detsember; 1939, 5. mai.

Education and Elementary School in the Republic of Estonia from 1918 to 1940

Mirjam Leirost

Summary

The development of education in Estonia from 1918 to 1940 (the period of independence) was to a great extent founded on the national tradition and experience. Thus, education has been one of the most important achievements of the national culture of Estonia. Elementary school as the main basis of a systematic education had a crucial part in the formation of national identity as well as in providing primary knowledge in the Estonian language.

Now, being independent once again, it is important to be well-acquainted with the heritage of the past. What happened from 1918 to 1940, before the forceful disruption of independence? What was achieved, how was it done and what was it based on? What should be starting-point for the reconstruction of our education and culture? What methods should be used in the same form; what mistakes should not be repeated; what should be created anew taking into consideration the requirements of a modern society?

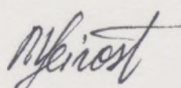
History has the tendency of repeating itself. Looking back at the period of independence from 1918 to 1940, one often gets the feeling that it is not a glance into the past but into our everyday life. We must learn from what has been done before. Our task is to get to know the past order to avoid the mistakes of our predecessors.

Diplomand

kuupäev

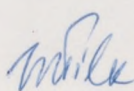
12.06.95

Juhendaja:
dots.

allkiri

M. Leirost

M. Tilk